

BYSTRICKÝ PERMON



Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XX.

Číslo 1.

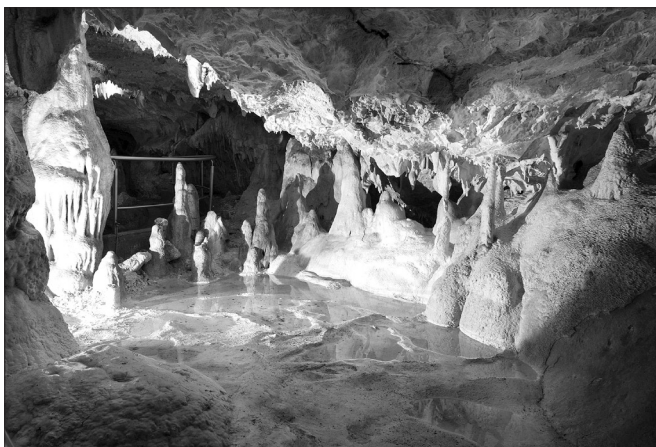
Marec 2022

V okrese Banská Bystrica môžeme objaviť množstvo prírodných pamiatok či množstvo prírodných výtvorov. Medzi tieto významné prírodné pamiatky aj v rámci Slovenska bezpochyby patria jaskyne. Najznámejšou jaskynnou prírodnou pamiatkou vo Veľkej Fatre je Harmanecká jaskyňa.

HARMANECKÁ JASKYŇA

Tá je súčasťou krasového územia pohoria Veľkej Fatry, ktorého hlavný hrebeň sa ťahne v severojužnom smere od Ružomberka po Harmanec. Pre pohorie je typické kryštálické jadro a fatrikum, ktoré zaberá veľké plochy v centrálnej časti v okolí Krížnej (1574,3 m n. m.) a tvorí južnú časť pohoria, kde krasovateľujú jeho spodnejšie členy. Rajonizáciou územia sa zaoberal P. Janáček, ktorého členenie sa ukázalo ako opodstatnené. Vo Veľkej Fatre rozlíšil skutočnosti, kedy sú krasové javy sústredené v dolinách a kedy tvorí dominantné kritérium príslušnosť k masívu. Hochmuth (2008) vyčlenil nielen krasové územia Veľkej Fatry, ale aj Kras príkrovových trosiek Šípskej Fatry, Kral'ovniansky kras, Kras horného toku Revúcej, Kras centrálnej časti Veľkej Fatry a Revúcky travertínový kras. Krasové územia vo Veľkej Fatre:

- | | |
|---------------------------------------|--|
| 1. Blatnícky kras | 6. Kral'oviansky kras |
| 2. Harmanecký kras | 7. Kras príkrovových trosiek šípskej fatry |
| 3. Kras centrálnej časti Veľkej Fatry | 8. Kras horného toku Revúcej |
| 4. Beliniansky kras | 9. Revúcky travertínový kras |
| 5. Sklabinský kras | |



Jedným z krasových území Veľkej Fatry je teda aj Harmanecký kras. Podľa A. Droppu (1974) je to rozsiahle krasové územie v južnej časti pohoria, na východe ohraničené Bystrickou dolinou ústiace do depresie Harmaneckej doliny nad Dolným Harmancom. Od Kremnických vrchov je oddelené sedlom Malý Štúrec. Celková plocha územia je 42 km². Krasové javy sú tu viazané prevažne na súvrstvia strednotriasových dolomitov a vápencov. Na území možno nájsť viacero prirodzených krasových vyvieraciek a ponorov, najmä v južnej časti. Ponomé sú niektoré toky tečúce z Kremnických vrchov, ktoré v minulosti zrejme vytvárali vyššie ležiace, dnes fosílné jaskyne. Výskumy na tomto vcelku atraktívnom krasovom území existovali už pred 2. svetovou vojnou, napriek tomu je počet publikovaných prác skromný (Hochmuth, 2008). V druhohorách zalialo územie Slovenska more, na ktorého dne sa milióny rokov hromadili vápenaté schránky morských živočíchov. Týmto spôsobom vznikli vápence a dolomity tvoriace obal viacerých pohorí. Postupne vytvorila voda v rozpustných horninách krasové útvary – škrapy, jamy, priepasti, doliny a jaskyne. V okolí Banskej Bystrice sú sprístupnené napríklad Jaskyňa mŕtvych netopierov, Bystrianska jaskyňa a vo Veľkej Fatre Harmanecká jaskyňa (Čizmarová, 2013).

Pokračovanie na str. 10

Karol Kuzmány a jeho literárno-publicistická činnosť v Banskej Bystrici

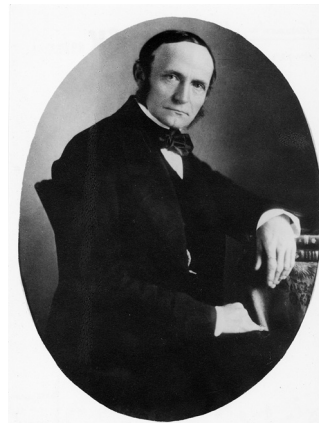
Jednou z najvýznamnejších osobností slovenského národa v 19. storočí bol evanjelický farár a superintendent, spisovateľ a estetik, ako aj prvý podpredseda Matice slovenskej – Karol Kuzmány.

Narodil sa 16. novembra 1806 v Brezne, zomrel 14. augusta 1866 v Štubnianskych Tepliciach. V rodinnej tradícii bol piatym pokračovateľom – kňazom, jeho potomstvo ho už však v tejto línii nezasledovalo. Pre Banskú Bystricu bolo šťastím, že pred 190 rokmi (1822) bol tunajšou evanjelickou obcou vyvolený za kňaza a mohol tak mestu, cirkvi i národu preukázať jedinečnú službu, na ktorú sa neustále odvolávame a oceňujeme jej nadčasovú hodnotu.

Keď Kuzmány po krátkom prerušení prišiel do Banskej Bystrice, kde pôsobil celých sedemnásť rokov (1832–1849), bol ako 27-ročný mladý začínajúci kňaz. Keď odchádzal do Viedne, bol zrelým a skúseným 43-ročným rešpektovaným mužom.

Uvedený text je venovaný jednému – ale veľmi významnému – odboru činnosti, viažúcemu sa k banskobystrickému regiónu. Treba povedať, že popri ostatných Kuzmányho aktivitách je jeho literárne dielo v dobových súvislostiach síce nevelké, ale zato jedinečné. Časť z neho s úctou neustále prijímame ako jeho dedičia – máme na mysli predovšetkým vydávanie literárneho časopisu Hronka a najmä báseň Sláva šľachetným, ktorá ako hymnická pieseň Kto za pravdu horí zaznieva často na veľkých i menších slávnostných podujatiach podnes. Obidve majú domicil práve v Banskej Bystrici!

Karol Kuzmány patrila ku generácii evanjelického duchovenstva, ktorej bolo blízke umelecké slovo, veď často prispieval textami do liturgických piesní. Popri všestrannej kňazskej činnosti a rodinných povinnostiach v jeho hlave čoraz viac miesta zaberali myšlienky na to, ako získať literárnu činnosťou výraznejšieho národného ducha nielen vo svojom bezprostrednom okolí, ale aj v oveľa širšej komunite. Východisko videl v šírení myšlienok prostredníctvom vydávania časopisu. Veľmi dobrú predlohu mal v najstaršom časopise, vydávanom v Banskej Bystrici – Starých novinách literárneho umenia (vychádzali v rokoch 1785–86 zásluhou Ondreja Plachého a učenej spoločnosti Societas Slavica). Navyše, situácia sa odvtedy zmenila. Za polstoročie tlačiarenská technika a distribučné možnosti značne pokročili, hoci finančné krytie bolo stále problematickou stránkou „projektu“. Ale názov – to bola jasná voľba. Popod Urpín tečie rieka Hron, od ktorej mena si odvodil priťažlivý ženský variant Hronka. Chcel tým naznačiť, že aj stredoslovenský región je potrebné zatiahnuť do národných aktivít. Samozrejme, že hľadal pre svoj zámer priaznivcov z radov možných autorov i čitateľov. Jedným z pozitívnych príkladov je udalosť z roku 1835 a súvisí s budúcim vodcom jednej slovenskej národne uvedomelej generácie – Ľudovítom Štúrom – a jeho pobytom v meste pod Urpínom.



Pokračovanie na str. 6

ZLATNÍCKY ROD SCHÜSSLEROVCOV

ONDREJ SCHÜSSLER

Ondrej Schüssler (tiež: *Andreas Schüssler, Schüßler, Schiszler*) začal učňovské roky v roku 1643 u zlatníckeho majstra Erazma Bergmanna. Po jeho smrti (1647) dokončil učňovské roky u majstra Joachima Hackera, ktorý sa ako majster spomína v meste v rokoch 1645 – 1651. Schüssler bol oslobodený z učňovských rokov 14. februára 1647 a ako zlatníckeho majstra ho v meste Banská Bystrica nájdeme v rokoch 1654 – 1680. Za občana mesta prijali Ondreja Schüsslera 27. marca 1654. Jeho dvaja synovia Michal a Matej sa tiež vyučili zlatníckemu remeslu a pokračovali v rodovej tradícii. V cechovej knihe zomrelých majstrov sa Ondrej Schüssler nachádza na 62. mieste.

Výchova zlatníckej generácie

Náročná práca zlatníkov si vyžadovala relatívne dlhú učňovskú dobu, ktorá trvala 5 – 8 rokov a iba výnimočne sa mohla skrátiť. Nemohla byť však kratšia ako 4 roky.

Ondrej Schüssler sa popri zlatníckej práci venoval aj výchove novej zlatníckej generácie.

- Dňa 21. júna 1654 prijal na štyri roky za učňa *Jána Juraja (Hansz Georg) Wollfartha*. Počas učňovských rokov mu majster zabezpečoval podľa potreby ošatenie. Do cechu zaplatil zápisné vo výške 6 forintov a 48 denárov. Majster Schüssler neskôr zamietol pokračovať v zlatníckej výchove prijatého učňa pre „neposlušnosť“ adepta. Ján Juraj Wollfarth sa tak 28. októbra 1655 dostal k inému banskobystrickému majstrovi. Alexander Kraudy jeho výchovu dokončil a 17. novembra 1658 ho z učenia prepustil.
 - Dňa 15. januára 1672 prijal do učenia na štyri roky do zlatníckeho cechu svojho staršieho syna *Michala Schüsslera*. Zvyčajné zápisné 3 forinty a 24 denárov za syna zaplatil otec. Dňa 21. júna 1676 oslobodil Michala a zaplatil za neho aj poplatok za oslobodenie vo výške 3 forinty a 24 denárov. Michal Schüssler neskôr pôsobil ako zlatnícky majster v Banskej Bystrici.
 - O štyri roky neskôr 24. júna 1676 prijal na štyri roky do učenia aj svojho druhého syna *Mateja Schüsslera*. Zaplatil za neho povinné zápisné 3 forinty a 24 denárov a 24. júna 1680 ho oslobodil a zaplatil aj poplatok za oslobodenie. Matej Schüssler sa neskôr stal tiež zlatníckym majstrom v Banskej Bystrici.
- Majstrovská značka AS**
Banskobystrickú zlatnícku značku Ondreja Schüsslera tvoria písmená AS. Značka sa nachádza



Majstrovský znak Ondreja Schüsslera



Nádoba so šróbovacím vrchnákom z r. 1970. Autor Ondrej Schüssler



Degustačná miska na víno z r. 1670. Autor Ondrej Schüssler



Degustačná miska na víno z r. 1670. Autor Ondrej Schüssler

v dolnej časti zlatníckeho výrobku a písmená spája v ich spodnej časti 6-cípa hviezda. Podľa iniciálok patrí pravdepodobne Ondrejovi Schüsslerovi. V tom období totiž pôsobili v cechu ešte dvaja zlatníci, ktorí mohli používať rovnaký majstrovský znak s iniciálkami AS. Boli to *Ondrej (Andreas) Sperndorfer* a *Ondrej (Andreas) Spiegl*. S najväčšou pravdepodobnosťou však značka AS patrí Ondrejovi Schüsslerovi, pretože aj jeho starší syn Michal prebral do svojho majstrovského znaku rovnakú hviezdu.

Vybrané diela Ondreja Schüsslera

Baroková dóza so šraubovacím vrchnákom z roku 1670.

Telo nádoby s hladkým dnom má tvar šesťhranu. Steny sú vložené technikou rámovania do rámov z ohýbaného tepaného strieborného pliešku a spojené vertikálnym spojím. Plášť nádoby zdobí tepaný ornamentálny motív akantu s rozkvitnutými kalichmi kvetov, typický pre barokové umenie. Nádoba je ukončená tenkou, mierne zvýšenou šesťuholníkovou platničkou, na ktorej je nasadený šraubovací okrúhly vrchnák ukončený zvlnenou sklápacou úchytkou v tvare akantového listu s pántom. Nádoba je strieborná, čiastočne pozlátená. Zlatník uplatnil pri tvorbe techniky odlievania, tepania, gravírovania a cizelovania. Celková výška nádoby je 16,7 centimetrov s hmotnosťou 457 gramov.

Degustačná miska na víno (1670) s obojstrannými úchytkami má dĺžku 11 centimetrov, hmotnosť 73 gramov. Na plášti misky sa z vonkajšej strany nachádza majstrovská značka a cechová overovacia značka banskobystrického cechu.

MICHAL SCHÜSSLER

Michal Schüssler (tiež: *Michael Schüßler, Schüssler*), syn banskobystrického zlatníckeho majstra, sa učil u svojho otca od 15. januára 1672 do 21. júna 1676. Do cechu ho prijali 4. apríla 1683, pričom majstrovskú prácu neprijal (nemal záujem ju realizovať) a musel zaplatiť 90 forintov ako výkupné. Ako zlatnícky majster sa v meste spomína v rokoch 1683 – 1695. Za občana mesta ho prijali 21. mája 1683. V cechovej knihe zomrelých majstrov sa nachádza na 73. mieste.

Výchova budúcej zlatníckej generácie

Michal Schüssler sa tiež venoval aj výchove novej zlatníckej generácie.

- Dňa 13. januára 1685 prijal do cechu na päť rokov syna mäsiarskeho majstra z Banskej Štiavnice *Adama (Ádám) Puszkailera*, ktorý uhradil zápisný poplatok 6 forintov 48 denárov. Po ukončení cechu učňa oslobodil 13. januára 1690 a zaplatil aj oslobodzovací poplatok 6 forintov 48 denárov. Oslobodzujúci list si však niekdajší učeň Adam Puszkailer vyzdvihol až o dva roky neskôr 8. decembra 1692. Ako zlatnícky majster sa usadil v Banskej Štiavnici, kde sa spomína v roku 1720.
- V ten istý deň prijal do cechu za učňa aj syna mešťanostu zo slobodného kráľovského a vinárskeho mesta Svätý Jur Pavla (*Paulus*) Tutzenhaiera. *Ján (Johannes) Tutzenhaier* zaplatil zápisné 6 forintov 48 denárov a stal sa učňom na päť rokov. Jeho ručiteľmi boli významní občania Ján (*Johann*) Gioxin a obchodník Ján (*Johann*) Püringer. Dňa 13. januára 1690 cech oslobodil Jána Tutzenhaiera, zaplatil poplatok 6 forintov 48 denárov a pri oslobodení boli prítomní tí istí ručitelia ako pri jeho prijímaní do učenia.
- Dňa 25. augusta 1691 prijal do učenia na päť rokov syna mešťa-



Majstrovský znak Michala Schüsslera

nostu Jána (*Johann*) Groszmana, pravdepodobne z Turca, *Martina Groszmana*. Dňa 9. decembra 1695 ho cech oslobodil a zaplatil poplatok 6 forintov. Martin Groszman sa stal majstrom banskobystrického cechu 6. apríla 1701 a ako zlatník sa v meste spomína v rokoch 1705 – 1732. Uvádza sa ako ein fremder (cudzinec), čo potvrdzuje jeho mimobystričský pôvod.

Majstrovská značka MS

Banskobystrickú zlatnícku značku Michala Schüsslera tvorí dvojica písmen MS a pod písmenami sa nachádza hviezda.

Vybrané dielo Michala Schüsslera

Od banskobystrického zlatníka sa v zbierkach Umelecko-priemyselného múzea v Budapešti zachovala sada šiestich kusov strieborných ozdobných lyžíc. Vnútro lyžice je hladké a pozlátené, vonkajšiu stranu zdobí rytý akantový motív. Dĺžka lyžice je 17 centimetrov.

MATEJ SCHÜSSLER st.

Matej Schüssler (tiež: *Mátyás, Matheus, Matteus, Mattcheusz Schüßler, Schüssler, Siszler*), syn banskobystrického zlatníckeho majstra, sa remeslo učil od 24. júna 1676 do 24. júna 1680 u svojho otca. Do cechu ho prijali 24. augusta 1684. Majstrovskú prácu neprijal (nemal záujem ju realizovať), preto zaplatil 90 forintov a pretože ani vandrovkou nedokončil, mal zaplatiť ešte 21 forintov. Všetko statočne zaplatil. Matej Schüssler bol prijatý za občana mesta Banská Bystrica 12. septembra 1684. Ako zlatnícky majster sa v meste spomína v rokoch 1684 – 1725. V cechovej knihe zomrelých majstrov sa nachádza na 74. mieste.

Výchova budúcej zlatníckej generácie

Matej Schüssler sa venoval podobne ako jeho starší brat a otec výchove novej zlatníckej generácie.

- Dňa 12. apríla 1689 prijal do učenia na päť rokov *Fridricha Kauffmana*. Uhradil poplatok za zápisné 6 forintov 99 denárov. Dňa 13. apríla 1694 ho cech z učenia oslobodil a zaplatil aj poplatok 6 forintov 99 denárov. Oslobodzujúci list si bývalý študent vyzdvihol 5. mája 1694.
- Dňa 6. januára 1696 prijal do učenia *Mellichera Werresa* na päť rokov, po šiestich rokoch ho cech 5. marca 1702 oslobodil a prevzal aj povinný poplatok.
- Dňa 24. júna 1699 prijal do učenia *Jána Juraja (Hans Georg) Storchu* na päť rokov, ktoré ukončil 26. júna 1704. Cech ho oslobodil a adepot povinný poplatok zaplatil.
- Dňa 24. júna 1703 predstúpili pred remeselníkov a bratstvo zlatníkov ctihodní páni Ján (*Johannes*) Breüwer a Jozef (*Joseph*) Sasick. Požiadali o prijatie do učenia na štyri roky Mateja Schüsslera ml. Zároveň zložili poplatok do cechovej truhlice. Dňa 24. júla 1707 dosvedčil pred bratstvom umeleckých zlatníkov Matej Schüssler, že jeho syn Matej Schüssler ml. učňovskú dobu dokončil a požiadal o prepustenie. Mateja Schüsslera ml. uznali za počestného zlatníckeho tovariša a neskôr pôsobil v Banskej Bystrici ako zlatnícky majster.
- Dňa 27. januára 1709 predstúpili pred remeselníkov, bratstvo zlatníkov a otvorenú cechovú truhlicu ctihodní páni Matej (*Mattias*) Domannick a Ján (*Jochan*) Bennetický so žiadosťou, aby sa Ján Jakub (*Jochann Jacob*) Cronn (tiež: *Kron, Eronn*) pri spolubratovi Schüsslerovi st. mohol vyučiť za zlatníka. Zaviazali ho do učenia na 5 rokov, zložili vklad a poplatok do cechovej truhlice a vyhlásili, že sa bude sám šatiť. Dňa 27. januára 1714 vypovedal a dosvedčil pred otvorenou cechovou truhlicou aj bratstvom zlatníkov Matej Schüssler st., že Ján Jakub Cronn učňovské roky poctivo dokončil a požiadal o uvoľnenie. Jeho žiadosti vyhovel a uznali ho za počestného zlatníckeho tovariša. Rozlúčili sa požehnaním: Bože daj mu svoje požehnanie. Ján Jakub Cronn sa ako zlatník spomína v Banskej Štiavnici v roku 1732.
- Dňa 3. februára 1713 predstúpili pred bratstvo zlatníkov v Banskej Bystrici šľachetní páni – krajčír Ján (*Johann*) Benedicti a zlatník Matej Schüssler st. s prosbou, aby sa mohol Ján (*Johannes*) Sturm

vyučiť zlatníckemu remeslu pri Matejovi Schüsslerovi. Súhlasil s podmienkou ôsmich rokov a majster sa zaviazal učňovi všetko potrebné zaobstarať, zložil vklad a zaplatil poplatok. Dňa 25. júla 1720 vypovedal a dosvedčil pred otvorenou cechovou truhlicou remeselného bratstva zlatníkov Matej Schüssler, že Ján Sturm svoje učňovské roky dokončil a požiadal o uvoľnenie. Uznali ho za počestného zlatníckeho tovariša s požehnaním: Bože, daj mu svoje požehnanie.

- Dňa 5. júla 1721 predstúpili pred umelecké bratstvo pri otvorenej cechovej truhlici ctení páni Juraj (*Georg*) Puchon, príbuzný vonkajšieho radcu (?) a Ján (*Johann*) Hollesch so žiadosťou, aby sa Ján (*Johann*) Hanseli (tiež: *Johannes Hanzeli, Hanselly, Hanzelý*) mohol vyučiť zlatníckemu remeslu pri Matejovi Schüsslerovi st. Dohodli sa na štyroch rokoch. Prednášajúci zložil poplatok 7 uhorských guldenov. Dňa 5. júna 1725 vypovedal a dosvedčil pred otvorenou cechovou truhlicou Matej Schüssler st., že Ján Hanseli učňovské roky ukončil, správal sa čestne a remeselné bratstvo ho uvoľnilo. Ján Hanseli sa stal majstrom banskobystrického cechu 19. marca 1730 a ako zlatník sa v meste spomína v rokoch 1730 – 1745.

Majstrovská značka MS

Banskobystrickú zlatnícku značku Mateja Schüsslera tvoria písmená MS.

Vybrané dielo Mateja Schüsslera

Od banskobystrického zlatníka sa v zbierkach Umelecko-priemyselného múzea v Budapešti zachovala *degustačná miska na víno* s obojstrannými úchytmi. Dĺžka predmetu je 14,1 centimetrov, hmotnosť 109 gramov. V Banskej Bystrici sa venoval v tom čase výrobe obdobných predmetov aj jeho otec Ondrej Schüssler.

MATEJ SCHÜSSLER ml.

Matej Schüssler ml. (tiež: *Mátyás, Matheus, Matteus, Mattcheusz Schüßler, Schüssler, Siszler, Schüsslerder*), syn banskobystrického zlatníckeho majstra, sa remeslo učil u svojho otca od 24. júna 1703 do 24. júla 1707. O šesť rokov neskôr ho 2. februára 1713 prijali do cechu, majstrovskú prácu však nemal záujem vykonať, preto musel zaplatiť 90 forintov 6 denárov. Mateja Schüsslera ml. prijali 9. februára 1713 za občana mesta Banská Bystrica. Ako zlatnícky majster sa v meste spomína v rokoch 1713 – 1733. V cechovej knihe zomrelých majstrov sa nachádza na 86. mieste. V roku 1732 nachádzame Mateja Schüsslera ml. aj v zápise pri celonárodnom sčítaní zlatníkov, kde je uvedený ako *Matteheus Schüsslerder Junger*.

Výchova budúcej zlatníckej generácie

- Dňa 2. decembra 1727 prijal do učenia na tri roky svojho syna Michala Schüsslera a o tri roky 2. decembra 1730 ho oslobodil.
- Dňa 2. júla 1729 prijal do učenia Jeremiáša Kalmara (tiež: *Kallmar*), ktorého po štyroch rokoch 1. mája 1733 oslobodil. Jeremiáš Kalmár sa spomína v meste Banská Štiavnica ako zlatník v rokoch 1733 – 1757.

Filip Glocko, Stredoslovenské múzeum Banská Bystrica

Pramene a literatúra:

- KÖSZEGHY Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. Budapest 1936.
- MIHALIK, Sándor: Besztercebányai ötvösök a XV – XIX. században. In: Múzeumi és könyvtári értesítő.
- TORANOVÁ, Eva: Zlatníctvo na Slovensku. Neografia Martin, Tatran Bratislava 1983.
- Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banskobystrické cechy 1443 – 1872, C 43/3, Protokol 1641 – 1872, inv. č. E – 115.

HISTORIK FRANKO VÍTAZOSLAV SASINEK A BANSKÁ BYSTRICA

(dokončenie z č. 4/2020)

V predchádzajúcom príspevku som sa v stručnosti zmienil o pôsobení Franka Vítažoslava Sasinka v Banskej Bystrici ako kňaza a matičného pracovníka za biskupa Štefana Moyzesa, jeho historických prácach a uverejnenom prameni k dejinám mesta v období povstania Gábora Bethlena r. 1623. Viaceré Sasinkove štúdiá a články uverejnené v časopisoch Letopis Matice slovenskej (ďalej LMS) a Slovenský Letopis pre historiu, topografiu, archeológiu a ethnografiu (ďalej SL) v období r. 1874-1879 sa týkajú historickej problematiky súvisiacej s dejinami miest, mestečiek, obcí a hradov na území dnešného okr. Banská Bystrica, resp. Banskobystrického kraja. Štúdiá a články boli zaradené v rôznych rubrikách. Predmetné periodiká sú v súčasnosti po naskenovaní dostupné prostredníctvom vyhľadávacej služby na internete.

Článok „Denník Jezuitov na Starých Horách 1677-1762“, uverejnený v SL, I, 1876, je príspevkom k pôsobeniu jezuitov, usadených v Banskej Bystrici v r. 1648 a okolí. Jeden z ich misijných domov bol v Starých Horách, v osade Motyčky. Podľa B. Hodásovej, autorky práce o pôsobení Spoločnosti Ježišovej v Banskej Bystrici 1648-1773, sa Sasinek oboznámil so záznamami o živote jezuitov počas svojho kňazského pôsobenia v diecéze. Podľa nej ide pravdepodobne o kroniku farnosti Staré Hory, administrovanej pátrami Spoločnosti Ježišovej. Z článku je zrejmé, že jezuiti zaznamenali rôzne udalosti od celokrajinských, ako napr. mor v Uhorsku r. 1677, porážka vojsk Františka II. Rákociho pri Trenčíne r. 1708, verbovanie vojakov mestami pre uhorskú kráľovnú Máriu Teréziu r. 1741 až po miestne udalosti ako napr. úroda a ceny potravín či obilia, úpravy kostola v Starých Horách, nešťastia, požiare, návšteva cisára F. Š. Lotrinského v banských mestách r. 1751 a pod.

Príspevok „Listiny Lubietovské“ uverejnený v SL, II, 1877, možno zaradiť k príspevkom pramenného charakteru (publikované písomnosti mestečiek). Je tu publikovaných celkom 10 listov a listín zo 17. stor., nachádzajúcich sa v tom čase v archíve sl. kr. mesta Lubietová a kat. fary Lubietová.

Aj príspevok „Slovensko-Lubčanská krstnia kniha“ uverejnený v LMS, 1874, XI, sv. 2, sa zaraďuje k Sasinkovej editorskej činnosti. Ide o latinské kronikárske záznamy zo 16.-17. stor. Príspevok bol použitý aj pri písaní niektorých kapitol v monografii obce z r. 1990. Obdobne v článku „Z matriculy Slov. Lubčanskej fary“ v SL, I, 1876, uverejnil záznamy napr. o vyrabovaní Šalkovej Turkami r. 1599, o donácii zámku s dôchodkami pre J. Széchyho, o bitke pri Zvolene (Jalnej a Trnavej hore) r. 1621, o odvedení haviarov, hutníkov, minciarov aj s rodinami G. Bethlenom z banských miest do Sedmohradska, o dočasnom prenesení uhorskej kráľovskej koruny do Zvolena, ale aj o cenách mäsa v Slovenskej Ľupči a Banskej Bystrici, o ťažení G. Bethlena z r. 1623, prezimovaní jeho vojska v Banskej Bystrici a škodách napáchaných v meste a okolí, o suchu a neúrode r. 1624 či o vypálení Hájník, Rybárov, Sielnice a Budče tureckými oddielmi z vojsk odbojného kniežaťa r. 1626.

V ďalšom príspevku „Zvolensko-Lubčanský zámok“ v LMS, 1874, XI, sv. 2, sa Sasinek zaoberal opisom a dejinami hradu Ľupča. V prvej časti opisuje jeho polohu, bývalý zverinec, cestu k hradu, bránu, dolný a horný zámok, pamätne nápisy, kaplnku, studňu či žalár. V ďalšej časti venuje pozornosť dostupným údajom k dejinám hradu, jeho začiatkom, vlastníkom, kapitánom, udalostiam až do 18. stor. V jeho časoch sa zámok opravoval zo základiny arcikňažnej Gizely a mal slúžiť za prístrešie baníckym sirotám. K článku sú pripojené 2 obrazové prílohy. Údaje z predmetného článku využil pri úvodných poznámkach k hradu Ľupča aj Ľ. Janota vo svojej známej zbierke povestí o slovenských hradoch. Odkaz na tento Sasinkov

článok obsahuje v úvode aj najnovšia publikácia o hrade z r. 2017.

Sasinek ďalej vydal niekoľko listov a listín zo 16. stor. k dejepisu Hronského Beňadiku, hradu Šášov a Zvolen (SL, III, 1879).

Dejinami zámku Víglaš sa Sasinek zaoberal v príspevku „Vyglašský hrad“ v SL, I, 1876, v jeho časoch dosiaľ obývaného. Zaujímavosťou je, že v úvodnej časti okrem hľadania pôvodu názvu, s odvolaním sa na jemu známe pramene, rozvíja tradíciu o založení hradu križiakmi, ktorí tu podľa neho mali hrad a kanóniu ešte v 14. stor. Až následne mal hrad prejsť do vlastníctva uhorských kráľov z rodu Anjou. V ďalšom texte sa venuje vlastníkom a udalostiam z dejín až do 18. stor. V závere sa venuje zvláštnosti zámku- veľkej a zachovanej rytierskej sieni, porovnateľnej s dvoranou v sedmohradskom hrade Hunedoara.

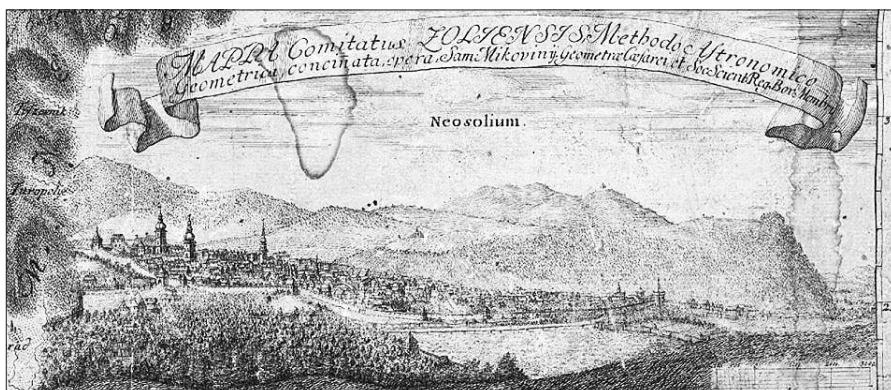
V príspevku „Zvolenskej stolice I. Hlavní županí II. Podžupaní“ v LMS, 1875, XII, sv. 1, podáva Sasinek (neúplný) zoznam zvolenských županov a podžupanov podľa údajov nachádzajúcich sa v pramenných edíciách, listinách zo súkromných, mestských a stoličného archívu. Ako prvého župana, doloženého k r. 1222 uvádza Detrika, po ňom ďalších županov (predkov rodu Balaša) až po Donča a ďalej až po M. Eszterházyho k r. 1744. Ako prvého doloženého podžupana uvádza Filipa, spomínaného v listine Ondreja III. z r. 1291, ako posledný Eliga Rakovského a Juraja Radvanského k r. 1775.

V článku „Zvolenská župa“ uverejnenom v SL, I, 1876, podáva podľa vlastných slov topografické známosti o jednotlivých mestách, mestečkách a dedinách Zvolenskej župy, za účelom prispieť k dôkladnejšiemu poznaniu vlasti. Pri písaní vychádzal, okrem iného, aj z diela Mateja Bela. V úvode sa stručne zmienil o pôvode názvu župy, jej polohe a erbe. V ďalšom opisoval stručné dejiny sídiel v abecednom

poradí. Opisu Banskej Bystrice sú venované s. 124-133. Sasinek spomína pôvod názvu mesta, pôvodné slovenské obyvateľstvo a príchod Sasov, výsadnú listinu Bela IV. z r. 1255, pozemkové vlastníctvo mesta darované k rozvoju baníctva a vysvetľuje význam erbu.

Za niekdajšiu hlavnú ozdobu mesta považuje mestský hrad. Ďalej opisuje zachované „pomníky starobylosti“, a to vzhľad a dejiny nemického kostola bl. P. Márie, jeho inventár a nápisy na náhrobných kameňoch, slovenský kostol sv. Kríža, Petermanovu vežu, mestský dom (Prætorium), vysoký starožitný dom (Matejov dom), bašty, ohradný múr a bývalý priekopu, cintorín na východnej strane mesta a v ňom kostol sv. Ducha, na západnej strane kostol sv. Alžbety. Opisuje tiež naprotred mesta stojaci biskupský chrám sv. F. Xavierského a jeho počiatky súvisiace s uvedením jezuitov do mesta a neskorším založením banskobystrického biskupstva. Zmieňuje sa aj o ďalších sakrálnych objektoch, kaplnke sv. J. Nepomuckého za Hronom, Kalvárii na vrchu, evanjelickom kostole mimo mesta za Lazovnou bránou, synagóge medzi záhradami za Dolnou bránou a veži s hodinami na rohu Kapitulskej ul. Uvádza mená niektorých farárov v Banskej Bystrici v stredoveku. V závere sa v stručnosti zaoberá obdobím reformácie v meste a rozvojom školstva.

Radoslav Mandalík



ZLATÝ FOND BANSKEJ BYSTRICE

1. časť

Tento rok uplynie 445 rokov od založenia tlačiarne v Banskej Bystrici, v ktorej vytlačili prvú svetskú knihu na Slovensku vôbec. Za tým všetkým stal rodák z neďalekej Dolnej Lehoty Krištof Škultéty (Sculteti, Scultetus, Scholtz). Sme si vedomí, že o našom tlačiarovi písala Veronika Gašparcová v Permonu č. 1. z roku 2021, hľadáme však vážby na prvého tlačiaru a autorov jeho kníh, ktoré ho posunuli do európskeho kontextu.

Osudy prvého tlačiaru a autorov jeho kníh zodpovedajú času, v ktorom sa odohrali. Času, keď sa aj na strednom Slovensku presadzovala reformácia a keď sa proti nej pripravoval odpor v podobe protireformácie zo strany vládnucich kruhov.

Vráťme sa však ku Krištofovi, ktorý už v roku 1573 krátko po presťahovaní do Banskej Bystrice sa snažil založiť tlačiareň tým, že žiada mestskú radu, aby mu takúto činnosť povolila. Trvalo štyri roky pokiaľ mestská rada súhlasila so žiadosťou a poskytla nesolventnému tlačiarovi pôžičku vo výške 100 zlatých. Tieto boli určené na zaplatenie výdavkov spojených so zabezpečením kníhtlačiarenskeho zariadenia, ktoré kúpil Krištof v Lipsku. Keďže chcel rozšíriť vydávanie tlačív okrem latinšského jazyka aj v nemeckom jazyku, opäť tu bola mestská rada, ktorá mu poskytla ďalších 30 zlatých na vybavenie tlačiarne nemeckou abecedou. Krištof býval v meštianskom dome na Hornej Striebornej ulici a tlačiareň umiestnil v Lindtnerovom dome na Nám. č. 7. Rok 1578 sa stal pre neho prelomovým, pretože v tomto roku vyšli obidve najznámejšie publikácie. Ich autorov predstavujeme samostatne.

Pribicer Jakub (1539 – 1582), autor slávneho Traktátu o kométe, býval v dome svojho otca Sebastiana na Nám. č. 11., ktorý bol v rokoch 1552, 1560, 1563, 1565 a 1569 banskobystrickým richtárom a banským podnikateľom. Otcovi sa na konci života prestalo dariť v podnikaní, čo sa prejavilo v tom, že jeho prvorođený syn Jakub, keď študoval na nemeckých univerzitách v Lipsku a Wittenbergu, si musel požičiavať od mesta peniaze na štúdium. Po jeho ukončení r. 1577 nemohol nastúpiť do funkcie rektora školy v Kremnici, ale v rodnom meste sa stal profesorom mestskej latinskej školy (1577 – 1580). Bol ženatý, manželkou bola dcéra banskobystrického meštana Tomáša Szűsmunda. Po jeho odchode do Košíc v roku 1582 sa do domu č. 11 nastahoval známy pedagóg a kazateľ Pavel Halvepapius.

10. novembra 1577 sa zjavila v blízkosti súhvezdia Kozorožec kométa¹ vzbudzujúca u obyvateľov banských miest stredného Slovenska mimoriadne obavy. Kométy sa považovali už od čias Kristovho narodenia za predzvesti závažných tragických javov a udalostí v neďalekej budúcnosti. Hoci sa v tom storočí objavilo viac komét, práve táto bola najväčšia a podľa vtedajších vedeckých názorov kométy veštili príchod veľkých katastrof, ako boli vojny, smrť kráľov, choroby a iné veľké nešťastia.

Mestská rada v Banskej Štiavnici požiadala Jakuba Pribicera - v tom čase najznámejšieho odborníka na túto tému - o vysvetlenie². Čerstvý astronóm či skôr astrológ (až v 17. storočí sa rozlišovala astronómia od astrológie) na základe zloženia kométy, jej tvaru a pohybu predpovedal, že prinesie zimnice, melanchóliu, vodnatieľku, žltacku, zhubné katary, črevné choroby podagru, bolesti zubov, čiernu choleru, zemetrasenie, mor, hlad, búrky, silné vetry a snehové fujavice. Kumulovanie ďalších nezvyčajných astronomických úkazov, ktoré Pribicer pozoroval v Banskej Bystrici (viaceré slnká, nezvyčajné dúhy, blýskavice, padanie meteorov), ho viedli k presvedčeniu, že ide o božie znamenia, ktoré vyzývajú ľudí k pokániu a sú nepochybne predzvestou súdneho dňa. Tak vznikol najstarší banskobystrický spis, ktorý sa nazýval *Rozprava o kométe, ktorá bola pozorovaná ku koncu roku 1577 po Kristovom narodení*, známy skôr

pod názvom *Traktát o kométe*. Spis mal 28 strán a jeho súčasťou bol odporúčací list od cisárskeho hvezdára Pavla Fabricia, doktora lekárstva, a dve renesančné básne, obidve na oslavu slávneho astrológa. Ich autormi boli štiavnický fyzikus a lekár Bartolomej Chryseus a magister Ján Leuchamer.

Spis sa nezachoval v archíve mesta, ale v bibliografii Emila Jurkoviča. Pritom za pozoruhodné považujeme skutočnosť, že Jakuba Pribicera uvádza v roku 1944 vo svojich dejinách astronómie Američanka D. C. Hermannová.

V roku 1956 sa členom Astronomického krúžku pri Dome osvetly v Banskej Bystrici podarilo nájsť kópiu spisu v lipskej knižnici. O dva roky neskôr vydal krúžok prvý preklad Traktátu, ktorý preložil z latinčiny prof. Ján Mikleš. Pri príležitosti 400. výročia vytlačenia Traktátu boli vydané v Banskej Bystrici jeho miniatúrne faksimile³.

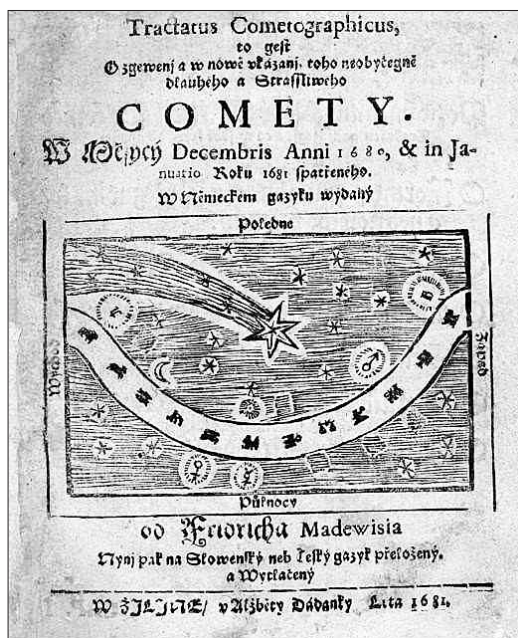
Autorom druhej publikácie *Confessio verae religionis – Vyznanie pravej viery* bol evanjelický kazateľ Juraj Meltzer. Tento evanjelický kňaz pochádzajúci zo Spiša sa v roku 1560 usadil v Banskej Bystrici, kde sa stal najprv hlavným mestským farárom a od roku 1584 seniorom stredoslovenských banských miest. V prílohe spisu *O hlavnej viere* uverejnil i *Vierovyznanie stredoslovenských banských miest*. Druhú prílohu spisu tvorili jeho verše venované richtárovi a mestu Banská Bystrica.

Krištof Škultéty chcel splatiť svoju prvú dlžobu voči mestskej rade vo výške 100 zlatých tým, že mestu venoval knihu Meltzera *Vyznanie pravej viery*. Či sa mu to podarilo, už pramene neuvádzajú. Július Valach sa domnieva⁴, že sa mu to nepodarilo, pretože v ďalšom období až do konca pôsobenia v meste pod Urpínom (1600) vydával už len drobné tlače napr. kalendáre, kázne...

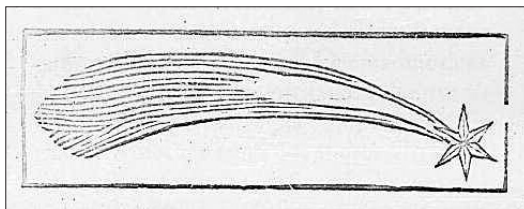
Druhou možnosťou zastavenia vydávania tlačív v Banskej Bystrici mohla byť aj politika uhorského kráľa Rudolfa II. (1552 – 1612) bigotného katolíka, ktorý v rokoch 1579 a 1584 vydal nariadenia, ktorými zakázal činnosť všetkých tlačiarň vydávajúcich heretické knihy a tiež tlačiarň, ktoré nedostali osobitné povolenie od panovníka.

Na záver môžeme povedať, že Krištofa Škultétyho preslávili spisy *Vyznanie pravej viery* a najmä *Traktát o kométe*, ktoré sa stali súčasťou kultúrnej histórie Banskej Bystrice, keď vstupovala do obdobia „Nového veku“.

Jozef Ďuriančík



Traktát o kométe od Jakuba Pribicera



v rokoch 1579 a 1584 vydal nariadenia, ktorými zakázal činnosť všetkých tlačiarň vydávajúcich heretické knihy a tiež tlačiarň, ktoré nedostali osobitné povolenie od panovníka.

Poznámky

1. I. Graus na s. 199 uvádza zjavenie komét v BB nasledovne august 1530; august 1531; september a október 1532, júl 1533; 1538; máj 1539; marec 1556; 1558; 1572; 1577; 1582; 1593; 1596; 1680.
2. Túto kométu sledoval aj Pribicerov súčasník Peter Slovacus známy vydavateľ kalendárov.
3. Faksimile – verná reprodukcia
4. Valach Július: Staré tlačiarne a tlačári na Slovensku Martin MS, 1987

Použitá literatúra

Emil Jurkovič bibliografia; Igor Graus, bibliografia; Igor Chromek bibliografia
Igor Zmeták: Okno do histórie pozorovania hviezd, Zborník Bratislava 2018
Repčák Jozef: Prehľad dejín kníhtlače Tlač 1948
Hlaváč Albert: Jakub Pribicer a jeho traktát o kométe.
Breza Vojtech Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996 Bratislava MS, 1997
Pribicer Jakub: Traktát o kométe
Valach Július: Staré tlačiarne a tlačári na Slovensku. Martin MS 1987
Vladimír Klemáňčik orálna história
Stanislav Šišulák: Dejiny astronómie na Slovensku, SAS, Danišovec 2009
Mária Galová: Astronomická Banská Bystrica, Enviromagazín 1/2009
Bálint Boris: Z dejín banskobystrického kníhtlačiarstva Banská Bystrica: Grafia, 1947
Slovenský biografický slovník A - Ž

KAROL KUZMÁNY A JEHO LITERÁRNO-PUBLICISTICKÁ ČINNOSŤ V BANSKEJ BYSTRICI

Pokračovanie zo str. 1.

Rok 1835 bol pre 19-ročného Ľudovíta významným medzníkom, v ktorom osvedčil svoje smerovanie do budúcnosti. Na bratislavskom lýceu aktívne pôsobil v Spoločnosti česko-slovenskej, kde bol aktívny aj o niekoľko rokov starší Banskobystričan Samuel Vanko, ktorý mladšieho Ľudovíta pre jeho schopnosti a zápal obdivoval. Ako sa blížili letné prázdniny, prejavil Štúr záujem spoznať krásnu Banskú Bystricu. Samuel Vanko rád ponúkol Ľudovítovi pohostinstvo v dome svojich rodičov, ktorí bývali v Dolnej Striebornej ulici. Domácnosť Vankovcov žila čulým spoločenským ruchom, cez prázdniny prichádzali k nim najmä mladí ľudia, nadšení vlastenci, s ktorými Ľudovít zápalito debatoval o národných otázkach. K častým návštevníkom domu Vankovcov patrila aj vtedy 29-ročný Karol Kuzmány, banskobystrický evanjelický kňaz. Plný elánu práve začal pripravovať na vydávanie literárnu revue Hronka (1836-8). Celkom iste sa ich spoločný rozhovor niesol v duchu smerovania slovenskej kultúry a umenia. Nie náhodou sa preto Hronka na istú dobu stala platformou pre nastupujúcu štúrovskú generáciu.

Sám Ľudovít už v jej prvom ročníku (1836) publikoval báseň Óda na Hronku a potom aj ďalšie príspevky. Priateľstvo s Karolom Kuzmánym pretrvalo až do predčasného skonu štyridsaťročného Ľudovíta Štúra, on bol jej veľkým obhajcom.

Samozrejme, najväčšia táčba pri vydávaní časopisu Hronka, Podtatranská Zábavnice, Časopis krasomilného a užitečného čtení bola na samotnom Karolovi Kuzmánym.

Heslo o Hronke v Encyklopédii slovenských spisovateľov uvádza: „Vychádzala trikrát do roka v Banskej Bystrici u Filipa Macholda. I. diel (ročník) r. 1836, 291 strán; II. diel r. 1837, 287 strán; III. diel r. 1838, 288 strán.“ Dodávame, že v každom ročníku vyšli 3 čísla, prvé číslo vyšlo v náklade 300 kusov, ostatné sa tomu približovali.

V redakcii pomáhal Kuzmánymu Jozef Melcer, farár v neďalekom Hronseku. Hronka bola rozširovaná, podľa vtedajších možností, vo svojom okolí príslušníkmi dedinskej i mestskej inteligencie, ale predávali ju tiež kníhkupci v Banskej Bystrici, v Liptovskom Mikuláši, v Trnave, v Bratislave, v Pešti, vo Viedni, ale aj v Čechách - v Brne, Prahe, Hradci Králové.

Karol Kuzmány si v tom čase uvedomoval nepriaznivú situáciu v literárnom a kultúrnom živote, pretože verejnosť nemala možnosť oboznamovať sa s knižnými vydávaniami slovenských autorov či s uverejňovaním článkov o ich dielach v českých časopisoch. Navyše, sám kritizoval časopis Tatranka Jura Palkoviča pre jeho konzervatizmus. A hoci bol zástancom racionalistickej filozofie a klasickej estetiky, toleroval aj nové prúdy v literatúre. Okrem kollárovskej generácie poskytol priestor prichádzajúcej štúrovej generácii. A tak sa okolo časopisu sústredili takí významní slovenskí básnici a spisovatelia, akými boli Ján Chalupka, Ján Kollár, Karol Štúr, Gašpar Féjerpataky-Belopotocký, z mladších Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Bohuslav Nosák, August H. Škultéty, Samo B. Hroboň a ďalší. Prispievali aj českí autori - Karel Sabina, Fr. C. Kampelík, K. Amerling, A. Šembera. Slovenskú poéziu tu zastupovala hlavne poľská, presnejšie Mickiewiczove básne, ktoré Kuzmány a štúrovci veľmi obľubovali.

Próza nebola v Hronke veľmi často prezentovaná.

Autorom väčšiny článkov v časopise bol obvykle Karol Kuzmány. Už v programovom úvode Miesto predmluvy – tato domluva naznačil požiadavku československej jednoty v záujme rozvoja národnej kultúry. Vysokú hodnotu má v prvom ročníku hlavne jeho štúdia O kráse, v ktorej podal súhrn svojich názorov na estetiku, analyzuje tu rozličné literárne druhy a venuje sa aj slohu a veršu, pričom zdôrazňuje vzájomnú podmienenosť pravdy, krásy a mravného dobra. Uznáva estetické a umelecké hodnoty slovenskej ľudovej slovesnosti aj v súlade s tendenciami literárneho romantizmu. Zverejnil tu aj svoj idylický epos Běla v klasickej hexametri. V treťom ročníku Hronky Kuzmány publikoval filozofický román Ladislav. Uvažuje v ňom o národnej kultúre i jej kontaktoch s kultúrou svetovou; pokúsil sa v netradičnej kompozičnej osnove postihnúť diagnózu súčasného sveta. Pavol Vongrej konštatuje: „Vytvoril a v Hronke zanechal substrát svojej literárnej tvorby. Vlastne všetko, čo vtedy napísal, podarilo sa mu umiestniť v Hronke.“

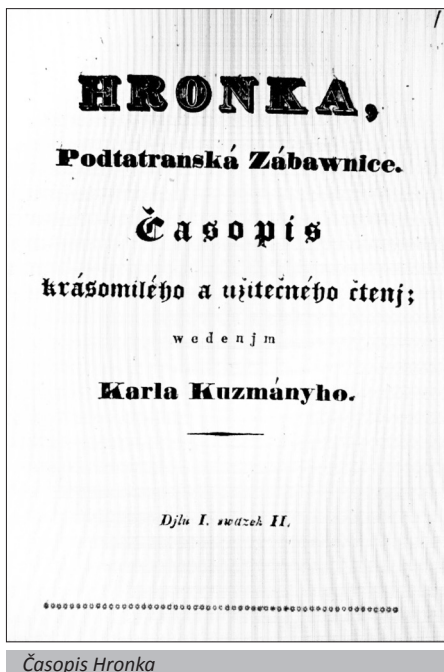
Zaujímavosťou je, že slovenskí a českí národovci v Hronke začali diskutovať o celoslovenskom riadení ľudovýchovy a osvety. Osobitne Karol Kuzmány na základe výmeny názorov s mnohými uvedomelými Slováckmi navrhoval založenie vrcholnej národnej kultúrnej inštitúcie Matice slovenskej s počiatčným kapitálom 25 000 zlatých, ktoré sa mali získať dobrovoľnými zbierkami. Radil, aby sa prevádzka tohto spolku realizovala prostredníctvom účastníarskej spoločnosti; žiadal slovenskú inteligenciu, aby šírila osvetu a národné povedomie medzi ľudovými vrstvami. Veril, že táto inteligencia je schopná finančne udržať nádejnú Maticu slovenskú, ktorá by podľa neho mala byť aj vydavateľom politických novín a literárneho časopisu. Tento Kuzmánym návrh sa však mohol realizovať až po vyše 15 rokoch, keď sa v roku 1863 stal prvým jej podpredsedom v excelentnom tandeme s predsedom Štefanom Moysesom.

V treťom roku vydávania časopisu sa však už napriek úsiliu redaktora začali prejavovať zostupné tendencie, čo vyplývalo aj z nedostatku spolupracovníkov a finančných prostriedkov. Napriek pomerne skorému ukončeniu vydávania časopisu treba konštatovať, že Kuzmánym Hronka vykonala pre rozvíjanie slovenskej kultúry veľmi cenné služby a má dôležité miesto nielen v literárnom živote, ale aj v dejinách slovenskej žurnalistiky. Na tomto mieste treba oceniť prácu Richarda R. Senčeka, ktorý vydal úplný bibliografický súpis príspevkov Hronky a bádateľ, ktorý by chcel detailne poznať jej obsah, má tak jedinečnú príležitosť zoznámiť sa so všetkými autormi a ich príspevkami.

Druhým tvorivým vrcholom v Kuzmánym literárnej aktivite počas pobytu v Banskej Bystrici bola báseň Sláva šľachetným. Jej zrod je datovaný do roku 1846, keď mal Kuzmány štyridsať rokov.

Pavol Vongrej vo svojej knihe Kto za pravdu... uvádza:

Sláva šľachetným. Tento názov dal svojim šestnástim veršom až po ich publikovaní v Orle tatranskom roku 1848. Ale pri koncipovaní roku 1846 zanechal možno ešte trefnejší názov: Sláva statočnosti. Napokon aj publikovaný názov veršov bol veľmi výstižný a prijateľný.



Pamätná tabuľa Karola Kuzmánym v Banskej Bystrici. Autor L. Majerský

Základný leitmotív skladby – „horieť za pravdu“ – našiel ešte počas mladíckych štúdií v Nemecku, keď sa dostal k textu listu Majstra Jána Husa z Kostnice, ktorým sa inšpiroval už skôr v románe Ladislav. Teraz ho prenikavo a nákazlivo rozvil do striktnosti humanistickej rezonancie šestnástveršia...

Vongrej ďalej uvádza, že k popularite básne rozhodne prispel jej jazyk – jadrná slovenčina, ku ktorej sa prihlásil hneď po štúrovskej kodifikácii. Ide tu o mieru zrozumiteľnosti básnického textu – keď do jeho konštrukcie vnikne ľudová reč, naraz v ňom zazvoní prirodzený výraz a pôsobivosť.

Inou stránkou básne je jej hudobná podoba. V čase zverejnenia básne roku 1848 na stránkach Orla tatranského Kuzmány dodal: „Môže sa spievať ako nemecká Freiheit, die ich meine. Ale by sme si priali, keby z našincov dakto pôvodný nápev zložil a nám ho poslal. Počas jenského štúdia roku 1828 zachytil Kuzmány nákazlivú študentskú pieseň z wartburských vzbúr roku 1817 pri príležitosti 300. výročia Lutherovej reformácie. Pavol Vongrej spresňuje: „On skomponoval slová Slávy šľachetných na melódiu Maxa Schenkendorfa. A v tomto tóne už znárodnela. Márný bol potom neskôr jeho zápis inej možnej partitúry z marca 1852, ktorý označil aj do pamätníka Adely Ostrolúckej...“

Zrod slávnej piesne zaujal aj banskobystriického autora Jozefa Havrana. Člen literárneho klubu LITERA 2 rád spracúval vo svojej prozaickej tvorbe historické okamihy národnej histórie a dával im svoju podobu. Takto spracoval aj epizódu vzniku

básne – piesne Sláva šľachetným. Situáciu rámcovao do rodinnej narodeninovej oslavy Kuzmányho štyridsiaty v novembri 1846. Jeho manželka spolu s deťmi pripravili jubilantovi milé prekvapenie – deti si nadvicili známu pieseň Freiheit, die ich meine, aby mu pripomenuli obdobie jeho nemeckých štúdií. Dojatý Kuzmány sa poďakoval a neskôr, keď už išli všetci spať, zostal v pracovni a rozjímal o svojej kňazskej misii, plnej pozitívnych, ale aj rozporuplných udalostí.

Vďačnosť pociťovanú voči všetkým ľuďom, ktorí tvrdo pracovali, krotili svoje vášne, prinášali obete pre spoločné záujmy a ciele zamerané do budúcnosti, alebo len pracovali a trpeli, neraz Kuzmány prežíval na kazateľnici, v rozhovoroch, aj pri písaní prejavov a literárnych textov. I teraz cez slzy videl celú plejádu ľudí, s ktorými prichádzal do styku, o ktorých len počul alebo čítal ich listy. Všetkým dlhoval poďakovanie, prejav úcty a povzbudenie, na znak spolupatričnosti a solidarity. Verš za veršom sa mu z mysle sťahoval na papier. Asi po hodine básnického vytrvenia sa vrátil k začiatku básne a čítal:

Kto za pravdu horí v svätej obeti, kto za ľudstva práva život posvätiť...

Na papier dopadlo niekoľko horúcich sĺz. Boli to verše, zárodky ktorých už dlho hrozili explóziou jeho srdca. Vďaka Bohu dozreli včas, vytryskli a priniesli mu očistu od vnútorného napätia. Zakrátko aj vnuknutie, čo ešte môže urobiť.

Aj z uvedenej ukážky prózy Jozefa Havrana cítiť, že osobnosť Karola Kuzmányho má v Banskej

Bystrici pevné miesto v kultúrno-spoločenskom živote. A to nie iba v zhmotnených pamiatkach v podobe pomenovania ulice v centre mesta, či pamätnej tabule na ev. fare v Lazovnej ulici (1927), alebo bronzového súsošia Moyses – Kuzmány na Námestí Štefana Moyses (2005), ale aj vo vedomí časti banskobystrickej verejnosti, ktorá roku 2005 z iniciatívy Bela Riečana založila spoločnosť evanjelickej inteligencie pod názvom Kuzmányho kruh. Ten svojou pravidelnou činnosťou podnes naplnia Kuzmányho odkaz o potrebe zušľachtovania príslušníkov slovenského národa nielen v získavaní vedomostí, ale aj uplatňovania mravnosti v každodennom konaní.

Jana Borgulová

Použitá literatúra:

BORGULOVÁ, Jana: Banská Bystrica v živote Ľudovíta Štúra. In: Literárny týždenník, roč. XXVIII, 2015. č. 33 – 34

VONGREJ, Pavol: Kto za pravdu... Martin : vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002, ISBN 80-7090-640-5

SENČEK, Richard R.: Hronka 1836 – 1838. Bibliografický súpis príspevkov. Banská

Bystrica : Amtheon, 2016.

HAVRAN, Jozef: Ten deň Karola Kuzmányho. In: Už viem... Zborník literárneho klubu LITERA 2. Banská Bystrica : Vydala Štátna vedecká knižnica – Literárne a hudobné múzeum, 2012. ISBN 978-80-89388-47-9



Pamätná tabuľa na budove fary

Kto za pravdu horí
V svätej obeti,
Kto za ľudstva práva
Život posvätiť,
Kto nad kľudom bídnych
Slzu vyroní:
Tomu slávy pieseň
Viečna zazvoni.

Kto si stojí slova
Kým sa zborí svet,
Komu nad šľachetnosť
Viečne v nebi niet,
Koho dar nezvede,
Hrozba neskloní:
Tomu slávy pieseň
Viečna zazvoni.

Kdež zabíja čelo,
Očel raníja,
Za slobodu milaa
Kto krev vylieja,
Pred slavným drahom
Kto rod zachová,
Tomu slávy pieseň
Viečna zazvoni.

o Bisk sam šľachetnosť. Nake vystavil,
Viečne on pro podlost. Bisklo podpáľil:
Kto ch pravdy božské Božské zákony,
Tomu slávy pieseň Viečna zazvoni.

Syn a otec kľ. k vzpomínke.
Vlár. g. Biezon 1852.

Noty a text piesne Sláva šľachetným

PROF. GEJZA BALAŠA A JEHO PÔSOBNIE V BANSKEJ BYSTRICI

Viac ako štvrtstoročie pôsobil profesor Gejza Balaša v Banskej Bystrici, kde zanechal výraznú stopu pri ochrane kultúrneho dedičstva mesta. O ich záchranu sa zaslúžil ako aktívny archeológ a pamiatkár a tiež ako múzejný pracovník.



*Gejza Balaša v Banskej Bystrici
Foto: archív Pamiatkového úradu
v Banskej Bystrici*

Narodil sa v učiteľskej rodine Gustáva Adolfa Balassu a Terézie, rod. Okosovej v Devičanoch (Horný Prandorf), okr. Levice dňa 10. marca 1914. Ľudovú školu ukončil vo svojom rodisku. Po presťahovaní rodičov na nové pôsobisko do Kremnice začal G. Balaša v roku 1924–1925 navštevovať štátne československé reformné reálne gymnázium Pavla Križku. Po maturite 22. júna 1933 začal študovať na štátnej pedagogickej akadémii v Bratislave, kde po dvoch rokoch štúdia 1934–1935 získal kvalifikáciu učiteľa pre ľudové školy. V roku 1940 zložil odbornú skúšku pre učiteľov meštianskych škôl. V rokoch 1935–1949 jeho učiteľskými pôsobiskami boli ľudové a meštianske školy vo Vrútkach, Sklabinskom Podzámku, Podbrezovej, Zvolenskej Slatine a Zvolene.

V rokoch 1944–1949 po štúdiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor dejepis – zemepis získal spôsobilosť pre vyučovanie na školách III. stupňa ako profesor. Prof. Balaša svoje učiteľské pôsobenie vo Zvolene v rokoch 1942–1948 zameral aj na uskuutočnenie idey založenia mestského múzea v meste pod Pustým hradom. V roku 1942 sa mesto Zvolen stalo členom Sväzu slovenských múzeí. Tento rok sa považuje za rok založenia múzea a jeho prvým kustódom sa stal Gejza Balaša. Je pozoruhodné, že robil kustóda v múzeu popri svojej pedagogickej činnosti na meštianskej škole a tiež počas svojho štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 1944–1949. Múzeum sídlilo v dome Dr. Finku. Počas vojnových udalostí, ktoré sa dotkli aj Zvolena, sa kustód postaral aj o záchranu zbierkového fondu, ktorý zabalil do debien a uschoval v zámockej kaplnke.

1. septembra 1948 sa stal G. Balaša prednostom Oblastnej poľnohospodárskeho archívu v Radvani nad Hronom a presťahoval sa do Banskej Bystrice.

Už v roku 1944 sa stal tajomníkom Štátneho archeologického ústavu v Martine. Na jeho odporúčanie (ŠAÚ) nastúpil 1. septembra 1952 na miesto kustóda pre archeológiu a staršiu históriu v Krajskom múzeu v Banskej Bystrici (v súčasnosti Stredoslovenské múzeum), kde pôsobil do 30. septembra 1962. Počas svojho desaťročného pôsobenia vybudoval od základu archeologický zbierkový fond. Významná je jeho výskumná a prieskumná archeologická činnosť. Územie stredného

Slovenska bolo pre archeológa panenskou pôdou. Územná pôsobnosť a zberná oblasť múzea sa rozšírila na oblasť Pohronia, povodia Štiavnice, Krupnice, Slanej a Ipľa. V rokoch 1952–1962 realizoval archeologické výskumy na týchto lokalitách v strednej a južnej časti Stredoslovenského kraja:

- 1952 - Zvolen–Dvor VŠLD – slovanské sídlisko
- 1954 - Zvolen–Balkán – lužické pohrebisko
- 1955 - Preseľany nad Ipľom – skýtske pohrebisko
- 1956 - Dudince – neolitické pohrebisko
- Jastrabá – púchovské sídlisko
- Banská Bystrica–jaskyňa Kaplnka – sídlisko neskorej doby rímskej
- 1957 - Krupina–lužické pohrebisko
- 1959 - Šafárikovo–Dobogó – pilinské pohrebisko
- Zvolenská Slatina – lužické pohrebisko
- Rimavské Brezovo – lužické pohrebisko
- Panitské Dravce – pilinské pohrebisko
- 1960 - Dudince–Gestenec – neolitické pohrebisko
- 1962 - Hodejov–hradný kopec
- Drňa – laténske a mladohalštatské pohrebisko
- Želovce–Šosár – avarsko-slovanské pohrebisko

Prieskumy vykonal na dvadsiatich ôsmich lokalitách. Zachránil významné numizmatické nálezy a do zbierkového fondu múzea získal unikátne umeleckohistorické zbierky. Jednou z najvzácnejších je bronzové akvamanile z Veľkej Čalomije z 13. stor. Vo veľkej miere rozsiahlou zbierkotvornou činnosťou obohatil aj zbierky na úseku starších dejín a etnografie. Svedčia o tom stovky zápisov v inventároch. Archeologický materiál zaevidoval v knihe prírastkov v počte 2200 inv. čísiel. Väčšinu predmetov skatalogizoval a zabezpečil ich konzervovanie a reštaurovanie v múzeu a veľkých súborov v AÚ SAV v Nitre. G. Balaša spracoval scenár a libreto 1. archeologickej expozície múzea, inštalovanej v roku 1958, bol autorom scenára archeologickej expozície múzea v Rimavskej Sobote (dnes Gemersko-malohontské), sprístupnenej v roku 1960. Z väčších výstav je nutné spomenúť participovanie

na výstave *Banská Bystrica 700 rokov mestom* (r. 1955) a *Lužické populnicové pohrebisko vo Zvolene* (r. 1955). Bohatá je aj jeho publikačná činnosť, ktorú autorka skompletizovala na základe podkladov a konzultácie s prof. G. Balašom a svojim výskumom v periodikách (Mácelová, 2001, s. 220–228). Personálna bibliografia usporiadaná chronologicky v roku písania príspevku tvorila 231 ks, v súčasnosti bolo dohľadaných viac ako dvadsať článkov v banskobystričskom denníku SMER (r. 1953–1954) a vo zvolenskom VPRED.–Prínos jeho najdôležitejšej monografickej práce zhodnotil autor knihy *Archeológia na Slovensku v minulosti* Belo Polla takto: „Pre dejiny archeológie stredného Slovenska mnoho materiálu priniesla práca Gejzu Balašu *Praveké osídlenie stredného Slovenska* (Balaša, 1960). Autor v nej poukázal na výsledky archeologického bádania na tomto členitom území, ktoré v pravekom vývoji Karpatskej kotliny



Cena mesta Banskej Bystrice prof. Gejzovi Balašovi, in memoriam. Foto prevzaté in: Bystricoviny.sk., 20. 2. 2020.

na výstave *Banská Bystrica 700 rokov mestom* (r. 1955) a *Lužické populnicové pohrebisko vo Zvolene* (r. 1955).

Bohatá je aj jeho publikačná činnosť, ktorú autorka skompletizovala na základe podkladov a konzultácie s prof. G. Balašom a svojim výskumom v periodikách (Mácelová, 2001, s. 220–228). Personálna bibliografia usporiadaná chronologicky v roku písania príspevku tvorila 231 ks, v súčasnosti bolo dohľadaných viac ako dvadsať článkov v banskobystričskom denníku SMER (r. 1953–1954) a vo zvolenskom VPRED.–Prínos jeho najdôležitejšej monografickej práce zhodnotil autor knihy *Archeológia na Slovensku v minulosti* Belo Polla takto: „Pre dejiny archeológie stredného Slovenska mnoho materiálu priniesla práca Gejzu Balašu *Praveké osídlenie stredného Slovenska* (Balaša, 1960). Autor v nej poukázal na výsledky archeologického bádania na tomto členitom území, ktoré v pravekom vývoji Karpatskej kotliny



Pamätná tabuľa prof. Gejzovi Balašovi v kaštieli v Dolnej Strehovej. Foto: SNM – Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku

tvorilo pestrý obraz, na teritóriu (Banská Bystrica – Kremnica – Banská Štiavnica), na ktorom celá európska archeológia hľadala pôvod metalurgie“ (Polla, 1996, s. 11). Ďalšími monografickými prácami menšieho rozsahu sú: *Krupina vo svetle minulosti* (Balaša, 1964a), *Zvolen v období lužickej kultúry* (Balaša, 1964b) a *Historické pamiatky zvolenského okresu* (Balaša, 1964c), *Praveké osídlenie Gemera* (Balaša, 1965).

Kolegovia z múzea prof. Gejzu Balašu charakterizovali ako vzdelaného človeka so znalosťou cudzích jazykov, ktoré využíval pri práci v archíve a komunikácii s kolegami v zahraničí, usilovného a pracovitého vedca, ktorý ráno už o piatej hodine nastupoval do múzea, aby nebol vyrúšaný v odbornej práci. Po jeho odchode z múzea nebolo miesto archeológa obsadené 13 rokov. Prof. Balaša, s ktorým som udržiavala dobré kolegiálne vzťahy, mi pomáhal rozohľadieť sa v teréne a odporučil mi pre výskum lokality, ktoré by bolo treba preskúmať. Po jeho odchode na dôchodok a po presťahovaní do Bratislavy sme ostali v písomnom styku a osobných stretnutiach (Mácelová, 1985, s. 85). V korešpondencii sa neustále zaujímal o rozpracované rekonštrukčné práce v gotických kostoloch v Zolnej, Čeríne a Ponikách, o záchranu ktorých sa aj on zaslúžil.

Prof. Gejza Balaša – pamiatkár na Krajskom stredisku štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici (KSŠPSOP)

Prof. Balaša pracoval na KS ŠPSOP od 1. októbra 1962 do 31. decembra 1976, kedy odišiel na dôchodok. Pracoval ako vedúci odborný pracovník na úseku pamiatkovej dokumentácie (Burkovský, 2008, s. 12). Veľkou mierou sa podieľal na záchrane stavebných a umelecko-historických pamiatok stredného Slovenska.

V rokoch 1963–1973 realizoval archeologický výskum na týchto lokalitách: 1963 – hrad Zniev v Kláštore pod Znievom 1966–1969 – premonštrátsky kláštor v Bzovíku 1971–1973 – Slovenská Ľupča – Kláštorisko 1973 – Banská Bystrica – Mestský hrad hrad v Liptovskom Hrádku

Výsledky výskumov publikoval v odborných časopisoch a v metodicko-informačnom spravodaji KS ŠPSOP v Banskej Bystrici (Mácelová, 2001, s. 220–228). V roku 1971 zredigoval publikáciu *Hnuteľné pamiatky Stredoslovenského kraja v štátnych zoznamoch* (Kolektív autorov, 1971).

V roku 1964 sa zaslúžil o úspešné zvládnutie osláv 100. výročia úmrtia Imre Madácha, ktoré sa pod záštitou UNESCO a Svetovej rady mieru konali v jeho rodisku v Dolnej Strehovej. V krátkom čase usmerňoval rekonštrukčné práce na kaštieli a v ňom zrealizoval výstavu *Život a dielo Imre Madácha*. Inicioval založenie Literárneho múzea Imre Madácha, čo dokumentuje pamätná tabuľa, osadená dňa 10. 6. 2009.

Prof. Gejzu Balašu považujeme za jedného z najaktívnejších pamiatkárov stredoslovenského regiónu, ktorý svoju odbornosť a povolanie múzejníka a pamiatkára v maximálne možnej miere pretavil do záchranu kultúrneho dedičstva. Podieľal sa na obnove cirkevnej architektúry, hradov a kaštieľov. Ako metodik zachránil a obohatil fond stredoslovenských múzeí umelecko-historickými pamiatkami nevýslednej hodnoty. Zomrel 20. februára 1994 v Bratislave. Miloval mestá Zvolen i Banskú Bystricu, s ktorými sa spájali plodné roky pracovného života. Jeho urna bola uložená na evanjelickom cintoríne v Banskej Bystrici do rodinnej hrobky manželky Kataríny, rod. Krčméry (Mácelová, 1994, s. 52).

20. februára 2020 odovzdal primátor Ján Nosko v Cikkerovej sieni historickej radnice cenu mesta Banská Bystrica za rok 2019 prof. Gejzovi Balašovi, in memoriam, za archeologický prínos a neúnavnú prácu v oblasti múzejníctva. Cenu prevzal syn Zoltán Balassa.

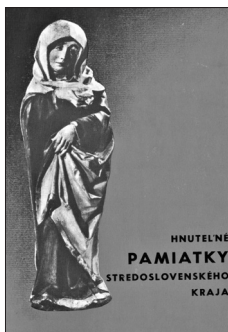
Marta Mácelová, archeológ



Pomník rodiny Krčméry na evanjel. Cintoríne na Lazovnej ul. Foto: Z. Balassa Košice.



Obálka monografie G. Balašu: *Praveké osídlenie stredného Slovenska*. Foto: M. Mácelová.



Literatúra:

- BURKOVSKÝ, Július (2008). Profesor Gejza Balaša - keď je história poslaním. In *Bystrický Permon*, č. 3, s. 12. Banská Bystrica : Bystriciensis – Združenie cestovného ruchu.
- MÁCELOVÁ, Marta (1985). Sedemdesiatiny profesora Gejzu Balašu. In *Múzeum*, roč. 30, č. 1, s. 85, 1 foto.
- MÁCELOVÁ, Marta (1994). Za profesorom Gejzom Balašom. In *Múzeum*, roč. 39, č. 2, s. 52.
- MÁCELOVÁ, Marta (2001). Prof. Gejza Balaša – archeológ a pamiatkár. In (Bitušková A. – Darulová, J., ed.) *Banská Bystrica. Osobnosti v dejinách mesta. Historicko-etnologické štúdie II*. Banská Bystrica : Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 216–228.
- POLLA, Belo (1996). Archeológia na Slovensku v minulosti. In BOBÁK, Ján, ed. Martin : Matica slovenská, Neografia, 271 s. + 19 s. registre.

Pred 500 rokmi v r. 1522

- richtárom Banskej Bystrice Valentín Schneider
- Ľudovít II. daroval svojej manželke kráľovnej Márii, dcére španielskeho kráľa Filipa I. a vnučke cisára Maximiliána I., Banskú Bystricu i ostatné stredoveké banské mestá, aj Brezno, Krupinu, hrad a panstvo Zvolen a iné majetky.
- osadené prvé hodiny na Hodinovej veži
- 19.6. – Ján Ernst zo Šotorne dal i v mene svojich synov Františka, Wolfganga a Gašpara do arendy na ďalších 18 rokov počnúc 1.1. 1523 svoje bane a majetky v Banskej Bystrici Alexovi Thurzovi zastupujúcemu i svojho brata Jána a synovcov Krištofa a Bernarda (synov nebohého Juraja Thurzu) a Jakubovi Fuggerovi, jeho synovcom Rajmundovi, Udalrichovi, Antonovi a Hieronymovi, ktorých zastupoval ich faktor Ján Alber za 3500 fl.zl..
- v tomto roku boli medzi poslucháčov Lutherovho učenia na univerzite vo Wittemberku zapísaní Juraj Baumheckl a Matej Thomae z Banskej Bystrice

Pred 400 rokmi v r. 1622

- richtárom Banskej Bystrice Michal Scholl
- zažil hrad Slovenská Ľupča pustošivý vpád bethlenovských vojsk

ČRIEPKY Z HISTÓRIE

- v Nógráde ako hlavný kapitán umiera Morgenthaler, pochovaný 16.1. v krypte farského kostola v Banskej Bystrici
- pre baníkov postavili kúpeľ za 300 zlatých z pokladnice Bratislava
- farárom nemeckého zboru v Banskej Bystrici sa stáva Pavol Tarcián, náboženský spisovateľ a evanjelický kňaz (*v Levoči +1629 v Banskej Bystrici)

Pred 300 rokmi v r. 1722

- richtárom Banskej Bystrice Štefan Meehrwaldt
- v r. 1722 – 1726 bola ku kostolu v Španej Doline pristavaná sakristia a veža. Pričinil sa o to Gregorius Michalóci
- Gregorius Michalóci založil na Španej Doline spolu so Starými Horami Bratstvo umierajúceho Krista Pána
- postavili nad šachtou Althandel v Novej Bani ohňový stroj na čerpanie vody. Pri stavbe bol zainteresovaný Fischer z Erlachu, ktorý pomáhal Izákovi Potte- rovi v riešení niektorých technických problémov. Kovové a drevené súčiastky na stroj vyhotovili v Banskej Bystrici. Výkon stroja bol 2173 m³ vody za 24 hodín.

Dušan Jarina

Zaujímavosti Banskej Bystrice a okolia očami študentov

Katedry geografie a geológie Fakulty prírodných vied
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

HARMANECKÁ JASKYŇA

Pokračovanie zo str. 1.

Medzi najvýznamnejšie krasové lokality tohto územia môžeme zaradiť v najvyššej časti Harmaneckej doliny Suchú dieru, jaskyne v Túfnej doline – Horná a Dolná Túfna, Dekrétova a Previsová jaskyňa v hlavnej Harmaneckej doline medzi Horným a Dolným Harmancom. Na ústí Túfnej doliny do Harmaneckej doliny sa nachádza Lastovičia jaskyňa. Najvýznamnejšou jaskyňou územia je Harmanecká jaskyňa (Izbica). Je jedinou verejnou prístupnou jaskyňou Veľkej Fatry (Tesák a kol., 1989). Nachádza sa južne od Harmanca v masíve Kotolnice (943,2 m n. m.) a vchod leží vo výške 821 m n. m.

Harmanecká jaskyňa je vytvorená v druhohorných strednotriasových tmavosivých gutensteinských vápencoch chočského príkrovu pozdĺž tektonických porúch, kde sa miestami uplatnili i medzivrstevné plochy. Dosahuje dĺžku až 3 123 m a vertikálne rozpätie je približne 75 m. Okrem mohutných rútvých priestorov sa vyskytujú horizontálne a šikmé chodby s nepravidelnými oválnymi tvarmi, avšak bez typických znakov riečnej modelácie. Zastúpené sú i menej výrazné rútvé a špirálovité priepasti (Správa slovenských jaskýň, 2021).

Harmanecká jaskynná sústava je vytvorená v tektonicky veľmi intenzívne až anomálne narušenom horninovom komplexe. Denudačno-koróziívne procesy, ktoré boli vyvolané najmä vodami, využívali vrstevné plochy rovnako ako výrazné trhliny, z ktorých majú následne charakter lokálnych zlomov. Dómy so zavalenými dnami, teda fosílnymi jaskynnými priestormi a súčasne miesta masívneho napätia sú ukážkou výrazných neotektonických procesov (Kubiny, 1990).

Prvotné jaskynné priestory vznikli koróziou pomaly a slabo prúdiacej až takmer stagnujúcej vody, keď boli úplne zaplavené. Zmiešanou koróziou a pomalou konvekciou vody sa vytvorili nepravidelné špongiovité a oválne kupolovité vyhlbeniny. Po poklese hladiny podzemných vôd, o čom svedčia miestami zachované hladinové vyhlbeniny, boli jaskynné priestory zaplavené iba čiastočne. Doba vytvárania jaskynných priestorov pravdepodobne súvisí s dávnym prítokom vôd z okrajovej oblasti Kremnických vrchov a vytváraním okolitého zarovnaného povrchu v treťohorách. Neskôr sa pôvodné oválne tvary deštruovali a remodelovali výrazným rútením skalných stropov a stien na dno, pričom sa vytvorili úsypiskové kužele, kopy a valy. Koróznym pôsobením presakujúcich atmosférických vôd vznikli úzke puklinové chodby a komíny (Správa slovenských jaskýň, 2021).

S určitou istotou sa dá povedať, že dolomitová bariéra pod vápencami Harmaneckej jaskyne neprerušila tvorbu jaskynných priestorov a nie je dnom jaskynnej sústavy. Jaskynné priestory pokračujú cez dolomity do spodnej vápencovej polohy až po príkrovovo-presunovú plochu podložných spodnokriedových slienitých vápencov. Na tomto plastickom podloží križňanskej jednotky sa nachádzali dotykové vápence a dolomity chočského príkrovu jeho pohybovou robotážou silne tektonicky postihnuté. Dolomity a vápence chočského príkrovu sú troskovo-mylonitizované, robotované s intenzívnou premigrovanosťou karbonátov. Vstupná časť jaskyne, Izbica, je vytvorená v tmavosivých gutensteinských vápencoch chočského príkrovu, ktoré majú sklon 30° až 53° na severozápad. Podložie vápencovo-dolomitického komplexu vytvárajú slienité súvrstvia križňanskeho príkrovu. Vzniknutie jaskyne je predisponované tektonickými poruchami. Smer puklín je väčšinou: SSZ-SSV. Vo väčšine prípadov sú zvislé s menším odklonom od kolmice. Z ostatných smerov puklín sa vyznačujú hlavne smery 120°-105° (Droppa, 1974).

Priestory Harmaneckej jaskyne vznikli prvotne koróziou prúdiacej až stagnujúcej vody. Boli úplne zaplavené. Koróziou a konvekciou vody, ktorá bola pomalá, sa v jaskyni vytvorili nepravidelné špongiovité a oválne kupolovité vyhlbeniny. Neskôr došlo ku poklesu hladiny podzemných vôd, potom boli už priestory jaskyne zaplavené len čiastočne. Pôvodné oválne tvary sa po čase deštruovali a remodelovali rútením skalných stropov a stien a vytvorili sa kopy, valy a úsypiskové kužele.

Harmanecká jaskyňa pozostáva zo vstupnej siene známej ako Izbica, Dómu objaviteľa, Dómu Pagod, Riečiska, Bludného Domu. Priestory za Bludným domom sú jednak ťažko prístupné, neobjavené, ale sú aj chránené pre budúce generácie. Napríklad Dlhý Dóm ukrýva neporušenú kvapľovú výzdobu. Celková dĺžka jaskyne je cez 3 km a jej prevýšenie je 75 m. Teplota vzduchu sa pohybuje v rozmedzí od 5,8°C do 6,4°C, relatívna vlhkosť vzduchu 94 až 97 %. Iba 720 m je sprístupnených pre turistov (Správa slovenských jaskýň).

V jaskyni sa vyskytuje bohaté zastúpenie bieleho mäkkého sintra. Sinter tvorí odroda kalcitu známa ako lublinit. Jeho vznik zatiaľ nie je objasnený. V Dóme Pagod

sa nachádzajú dve pagody, ktoré sú vysoké až 12 m a majú priemer 3 m. Jaskyňa sa od ostatných odlišuje tým, že jej niektoré časti sú až oslnivo biele. To spôsobilo, že je tvorená čistým vápencom, teda bez žiadnych ďalších prímiesí. Okrem spomínaného Dómu Pagod sa tu nachádza aj ďalšia sieň – Hrášková sieň. Vyskytuje sa v nej kamenná váza, ktorá je symbolom jaskyne (Veselovská, 2009).

Jaskyňa sa zaraďuje medzi najvýznamnejšie lokality na Slovensku z dôvodu výskytu netopierov. Doteraz vieme približne o 11 druhoch, z ktorých dominantným je netopier obyčajný (*Myotis Myotis*) a netopier ostrouchý (*Myotis Blythii*). V prepočte ich tam je až okolo 1000 – 1500 jedincov. V jaskyni nájdeme aj napríklad bezstavovce a z nich je najvýznamnejšia mnohonôžka (*Allorhiscosoma sphinx*) a hľbínovka *Bathynela natans* (Správa slovenských jaskýň).

Ludia ju už poznali od nepamäti pod názvom Izbica, ktorá prevažne robotníkom slúžila ako úkryt pred nepriaznivým počasím. V roku 1932 objavil nie náhodou, ale s jasným cieľom jaskyňu Michal Bacúrik, vtedy mal ešte len 18 rokov. Našiel malý otvor v tvare ľudskej hlavy, z ktorého vyletovali netopiere. Týmto úzkym otvorom sa v priebehu dvoch týždňov podarilo prekopať tzv. chodbou objaviteľa zo snehobielej siene, ktorá sa nazýva Dóm objaviteľa. Čo môžeme považovať za zaujímavosť je to, že Bacúrik za svoj objav dostal pokutu, pretože bez oprávnenia vnikol na územie mestských lesov. Mesto jaskyňu uzavrelo a ďalšie siene boli objavené neskôr v roku 1938 a 1942 V. Kovalčíkom a O. Ondrouškom. Sú to siene ako: Riečisko, Vysoký gotický dóm, Dóm pagod a Bludný dóm. Sprístupnená bola jaskyňa v roku 1950, ale aj po sprístupnení sa robili nové objavy až do roku 1987 (Slovakiana, 2020).

Vstupný dóm má približne dĺžku 50 m, šírku 25 m a výšku 5-10 m. Dôkazom nepretržitého rútenia je nakopená vápencová sutina a balvany na dne. Vplyvom oddrobovania sa v severnej časti dómu vytvorili dva skalné obloky, ktorými preniká do jaskyne svetlo z vonka. Pokračovaním Vstupného dómu na juhozápad je Objavná chodba. Na stenách sa nachádzajú nepatrné sintrové náteky. Stúpajúce dno chodby pokrýva dolomitický štrk, ktorý pochádza z komínovej chodby a ústi do puklinového dómu s jazierkom. Dóm objaviteľa má nepravidelný tvar, pričom má dĺžku 30 m, šírku 12-23 m a výšku 3-4 m. Steny majú pozostatky riečnej erózie. Vyskytuje sa na nich sinter kašovitý bielej farby. Na piesčitom dne narástli mohutnejšie stalagmity. Spieť chodieb vychádzajúcich z Dómu objaviteľa sa nazýva Severný labyrint. Tieto chodby majú na konci tvar erózných korýt a koniec labyrintu je zatrasený vápencovými skalami. Biely dóm je vysoký 8-10 m a má tvar gotickej klenby. Na stenách sa nachádza pokrývka kašovitého sintra, ktorý zapríčiňuje vytvorenie mohutných záclon a previsov bielej farby. Nachádza sa tu aj kolmá priepasť, ktorá má hĺbku 10 m. Veľký dóm má dĺžku 28 m a šírku 25 m. Jeho dno je vyplnené vápencovými blokmi a balvanmi, ktoré sa sem dostali zrútením. Na zrútených balvanoch je vidieť dve masívne pagody, ktoré sú 10 m vysoké a 3 m široké. Na stenách sa nachádzajú pokrývy sintrových záclon a vodopády bielej farby. V juhovýchodnej časti sa nachádzajú sintrové jazierka. Na brehoch týchto jazierok narástli pagodovité stalagmity. Najvýznamnejší je stalagmit s bielou farbou a prehĺbeným vrcholom, ktorý je vyplnený vodou. Nazýva sa Kamenná váza. Riečisko je najnižšie položená časť jaskyne. Má dĺžku 23 m a šírku 10 m. Dno chodby je vyplnené hliníťmi sedimentami. Nánosová chodba je do značnej miery zaplnená hliníťmi piesčitými sedimentami. Vodná chodba je miestom plytších jazierok na dne a má dĺžku 25 m. Gotický dóm má dĺžku 35 m, šírku 10-12 m a výšku 20 m. Na ostrhovaných stenách sa nachádzajú stopy zrútenia, čoho dôkazom sú balvany na dne. Východná stena je ozdobená závesmi a vodopádmi ružovej až červenej farby. Dlhý dóm dosahuje dĺžku 100 m a šírku 30 m, čo znamená že predstavuje najväčšiu časť jaskyne. V tejto časti jaskyne sa nachádzajú tzv. Kamenné hory, ktoré miestami siahajú až k povale dómu. Je to spôsobené veľkým rútením a oddrobovaním. Nový dóm má taktiež rútený pôvod a na dne sa nachádzajú balvany. Má výšku 20 m (Hakulin, 2016).

Harmanecká jaskyňa patrí s priemernou návštevnosťou 22 238 ľudí k menej navštevovaným jaskyniam Slovenska. Návštevnosť sa v období rokov 2000 - 2005 pohybovala medzi 20-tisíc až 24-tisíc. Jaskyňa bola v rokoch 2003 a 2004 zatvorená, no aj napriek tomu sa počet návštevníkov od júla do októbra roku 2005, keď ju znovu sprístupnili verejnosti, prehupol cez 20-tisíc. Dosiahnutiu vyššieho počtu obdivovateľov do značnej miery zabraňuje jej poloha, pretože treba prekonať od menej frekventovanej cestnej komunikácie medzi Banskou Bystricou a Turčianskymi Teplicami niekoľko



desiatok minút trvajúci výstup lesným terénom. Keďže je od roku 2006 jaskyňa otvorená celosezónne, nastal mierny nárast počtu návštevníkov. Okrem domácich, tvoria základ tých zahraničných najmä turisti z Poľska (Gall a Nudžíková, 2006).

Správa Slovenských jaskýň (2013) uvádza: Jaskyňa sa nachádza v doline Harmanca severozápadne od Banskej Bystrice, v južnej časti Veľkej Fatry. Prístup autom je možný z troch smerov:

1. z Banskej Bystrice smer Turčianske Teplice/Martin cez obec Harmanec,
2. z Turčianskych Teplíc cez Šturec smer Banská Bystrica,
3. z Ružomberka cez Donovaly smer Banská Bystrica.

Následný prístup k jaskyni je od parkoviska pri štátnej ceste. Návštevníci sa ku vchodu dostanú po serpentínovom chodníku s prevýšením 260 m. Výstup trvá približne 40 minút a na trase sú nainštalované tabule náučného chodníka.

V súčasnosti je stav jaskyne taký, že je verejnosti sprístupnených už spomínaných 720 m. Je to pomerne malé číslo oproti tomu, akú dĺžku má celá jaskyňa. Má to viacero dôvodov. Je to aj tým, že nie je až tak veľa ľudí, ktorí by sa o to zaujímali a začali to objavovať ďalej. Aj samotný Bludný Dóm nie je prístupný pre turistov, ale len pre jaskyniarov. Chcú ho zachovať pre budúce generácie. A ďalším dôvodom sme aj my ľudia, ktorí si prírodu veľmi nevážime. A s týmto problémom zápasia aj v jaskyni. Aj keď sa snažia chrániť a udržiavať kvapľovú výzdobu, tak stále sa nájde pár jedincov, ktorí si niečo z toho odlomí a zoberú so sebou.

Harmanecká jaskyňa je krásny prírodný unikát, ktorý stojí za návštevu. Nie je to len nejaká 15 minútová prehliadka, ale aj samotný výstup k jaskyni s výhľadom stojí za to. To ako bude jaskyňa vyzeráť o pár rokov, je len na nás. Pretože buď si budeme prírodu vážiť, alebo ničiť a tak nám z nej neostane nič. Verím, že sa rozhodneme pre tú prvú možnosť a budeme sa správať zodpovednejšie.

Bc. Mária Dobrovičová, 1. roč. Mgr. štúdium GeH, Bc. Róbert Bieleš, 1. roč. Mgr. štúdium GeTV, Bc. Adam Damek, 1. roč. Mgr. štúdium GeAJ

NETOPIERIA JASKYŇA V SÁSOVSKOM KRASE

Na južnom okraji Starohorských vrchov, približne 6 km severne od Banskej Bystrice sa nachádzajú dve, už od praveku osídlené jaskyne. Jaskyne sú označované aj ako Sásovský kras. Bol vyvinutý v izolovaných tektonických ostrovoch a kryhách, v ktorých prevládajú vertikálne jaskyne (Kubíny, 1876).

Vchody do jaskýň sa nachádzajú na svahu kóty zvanej Hrádok (alebo aj Kochulka), vo výške 100 m od dna Sásovskej doliny. Menšia z jaskýň, s vysokým vchodovým portálom, je jaskyňa Kaplnka. 40 m južnejšie od nej sa nachádza druhá, tmavšia, nazývaná Netopieria alebo aj Čierna jaskyňa. Ďalšou je Malá jaskyňa, v ktorej však neboli objavené žiadne archeologické nálezy.

Netopieria jaskyňa je puklinovo-rútivá jaskyňa vytvorená v triasovom vápenci. Základný tvar dala jaskyni diabláza smerujúca SSV-JJZ. Na jej vzniku sa taktiež podieľalo odrobovanie lavicovito zvrstveného vápencu zvetrávaním a chemická činnosť vody. Celková dĺžka jaskyne je 57 m. Netopieriú jaskyňu tvorí nízka vstupná chodba, ktorá je 1,8 m vysoká a 6 m široká a Netopierí dóm s výškou 5 m. Vstupnú chodbu a prvú tretinu Netopierieho domu pokrýva pôvodne zahmlené dno s netopierím guánom a väčšie vápencové bloky, ktoré obsahujú zvyšky niekdajšej stropnej výzdoby (Bárta, Juraj; Pieta, Karol, 1988). Netopierí dóm v minulosti slúžil ako útočisko, najskôr pre rôzne zvieratá, neskôr, po ich vytlačení bol útočiskom pre našich predkov (Zdenko, 2008).

Na konci znižujú Netopierí dóm kaskády a vytvárajú časti nazývané Kancel' a Galéria, ktoré sú ťažšie prístupné. Na začiatku jaskyne sa na pravej (juhovýchodnej) strane nachádza Partizánska sieň, ktorá je 11 m dlhá, 4 m široká a 2 m vysoká. Má niekoľko výklenkov a v jednom z nich sa nachádza malé jazierko s vodou (Bárta, Juraj; Pieta, Karol, 1988).

Jaskyňa bola osídlená už od praveku. Nie je však isté, či sa toto osídlenie datuje do neskorej doby kamennej alebo do mladších období, nakoľko sa tieto nálezy nezachovali. Zachovali sa však nálezy, ktoré potvrdzujú prítomnosť ľudí zaoberajúcich sa výrobou kovových predmetov. Výskumy jaskyne v roku 1951 priniesli poznatky o jej osídlení v neskorej dobe rímskej. V 80. rokoch 20. storočia ďalšie výskumy objavili niekoľko archeologických nálezov, ktoré toto osídlenie potvrdili (Kvietok, 2012).

Pri osídlení Netopierie jaskyne je potrebné brať do úvahy, že spolu s jaskyňou Hrádok tvorili komplex. Výhodou Netopierie jaskyne bol však počas osídlenia zdroj vody, ktorá sa nachádza v jazierku v Partizánskej sieni a zo zasintrovanej časti Netopierieho domu na Kanceli a v Galérii (Bárta, Juraj; Pieta, Karol, 1988).

Osídlenie jaskyne dokazujú rozličné archeologické nálezy, ktoré sa tu našli počas výskumov. Prvé archeologické výskumy uskutočnil amatérsky zberateľ J. Mikláš a sú v odbornej literatúre zaznamenané od roku 1923. V roku 1926 objavil v jaskyni pozostatky jaskynného medveďa, keramické pamiatky a sponu z mladšej doby rímskej. Mikláš tieto nálezy odpredal riaditeľovi múzea v Banskej Bystrici. Ako amatér prvé archeologické výskumy v jaskyni v roku 1951 uskutočnil aj J. Bárta. Sondou potvrdil výskyt veľkého množstva keramiky z mladodórskej doby. Počas tohto výskumu boli taktiež viditeľné ležiská pokryté vrstvami ihličia čejny. Pozostatky ležísk boli zničené

Zoznam použitej literatúry

- DROPPA, A. 1974. Slovenský Kras, Krasové javy v okolí Harmanca vo Veľkej Fatre. Zborník múzea Slovenského krasu, Liptovský Mikuláš, 1974, 71-78 s.
- Geopark Banskej Bystrice – webová aplikácia. 2021. [online]. Bratislava : Štátny geologický ústav Dionýza Štúra. [cit. 2021-04-20]. Dostupné na internete: < <http://apl.geology.sk/bbgpark/> >
- HAKULIN, I. 2016. Harmanecká jaskyňa – náučná lokalita ochrany prírody : bakalárska práca. Ružomberok : Katolícka univerzita, 2016. 41-43 s.
- KUBÍNÝ, D. 1990. Geologicko – tektonická pozícia Harmaneckého krasu. In Slovenský kras. Ročník 28. Liptovský Mikuláš : Ozeta - Slovenská speleologická spoločnosť, 1990. ISBN 80-217-0214-1, s. 47 - 58
- VESELOVSKÁ, L. 2009. Čo sa skrýva pod povrchom I. Podzemné uši a pagódy. In Mladý vedec [online]. 2009, č. 9, s. 19 [cit. 2021-04-20]. Dostupné na internete: < <http://stary.mladavydec.sk/> > ISSN 1337 - 5873
- HOCHMUTH, Zdenko. 2008. Krasové územia a jaskyne Slovenska. In: Geographia Cassoviensis. 2008, roč. 2, č. 2, s. 5 - 179. ISSN 1337 - 6748
- GALL, Ľudovít, NUDŽÍKOVÁ, Ľubica. 2006. Návštevnosť sprístupnených jaskýň v rokoch 1995 - 2005. In: Aragonit. 2006, roč. 11, s. 1 - 105. ISSN 1335 - 213X
- ČIŽMÁROVÁ, Katarína a kolektív. 2013. Regionálna geografia Horného Pohronia. Banská Bystrica: VKÚ Harmanec, 2013. 84 s. ISBN 978-80-0585-9.
- TESÁK, Milan a kolektív. 1989. Krásy a vzácnosti slovenskej prírody: národné parky, chránené krajinné oblasti a maloplošné chránené územia. Martin: Osveta, 1989. 288 s.
- Slovakiana.sk. Harmanecká jaskyňa [online]. Cit. 2021-04-20. Dostupné na internete: < <https://www.slovakiana.sk/blog/1703/1152001> >
- SPRÁVA SLOVENSKÝCH JASKÝŇ. Harmanecká jaskyňa, [online], [s.a.]. [cit. 2021-03-13]. Dostupné na internete: <http://www.ssj.sk/sk/jaskyna/10-harmaneckajaskyna#poloha>



do príchodu amatérskych výskumov. Krátko po tomto výskume sa Netopieria jaskyňa spoločne s jaskyňou Kaplnka začlenili do náučného chodníka, čo malo za následok nežiadúci záujem amatérov o archeologické výskumy. V roku 1980, na mieste už spomínanej sondy, ktorá bola v tom čase už zničená, našli v neznámej kultúrnej vrstve bronzovú sekerku s tuľajkou. Taktiež bolo v jaskyni nájdené šidlo, vyhotovené zo zvieracej kosti a rôzne svetlosivé črepy, pravdepodobne súvisiace s mladšou fázou lužického osídlenia. Počas niekoľkých výskumov bolo v jaskyni objavené nespočetné množstvo nálezov vytvorených z rozličných materiálov. Nádob vyrobené z keramiky, strieborná spona, kosti zvierat, ale aj slovenské mince z rokov 1939-1943, či mosadzné nábojnice z vojenskej pušky dokázali, že jaskyňa bola útočiskom nielen v dávnych dobách, ale ja v nedávnej minulosti. Počas vojen v minulom storočí jaskyňa poskytovala úkryt vojakom, partizánom a rasovo prenasledovaným, ako sa tradovalo medzi sásovskými občanmi.

Množstvo amatérskych výskumníkov, ktorí jaskyňu navštevovali za účelom výskumu, prinútilo odborníkov zo Stredoslovenského múzea uzatvoriť Netopieriú jaskyňu, a tak zabrániť poškodzovaniu archeologických vrstiev. Žiaľ ani jej uzatvorenie neza

bránilo vstupu do jaskyne, a tým znehodnoteniu pôvodných sedimentov Partizánskej siene takmer na celom jej priestore (Bárta, Juraj; Pieta, Karol, 1988).

V súčasnosti sú Netopieria jaskyňa aj jaskyňa Kaplnka od 1. júla 2008 turisticky voľne prístupné. Vedie k nim turistická trasa zo Sásovej na Panský diel, z ktorej je však nutné odbočiť (Golianová, 2011).

Bc. Zuzana Petrželová, 1. roč. Mgr. štúdium BiGe

Zoznam literatúry

- Bárta, Juraj; Pieta, Karol. (1988). Netopierska jaskyňa v Sásovskom krasi vo svetle nových sídliskových poznatkov. Slovenský kras, XXVI.
- Golianová, J. (2011). bbonline. Dostupné na Internet: <https://bbonline.sk/tip-na-videnie-netopieria-jaskyna-pod-panskym-dielom-a/>
- Kubíny, D. (1876). Prehľad o geologických, geomorfologických a speleologických pomeroch krasového územia severne od Banskej Bystrice. Spravodaj Slovenskej speleologickej spoločnosti(2).
- Kvietok, M. (2012). Netopierska jaskyňa (parc.č.766/2 v k. ú. Nemce), Hrádok (parc.č.777 a 508/1 v k. ú. Nemce). Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu na vedecké účely. Banská Bystrica. Dostupné na Internet: https://www.academia.edu/27330166/KVIETOK_M_V%C3%BDskumn%C3%A1_documento%C3%A1cia_z_archeologick%C3%A9ho_v%C3%BDskumu_na_vedeck%C3%A9_%C3%BA%C4%8Dely_Netopierska_j_perc_%C4%8D_KN_C_766_2_v_k_%C3%BA_Nemce_a_Hr%C3%A1dok_parc_%C4%8D_KN_C_777_a_KN_E_508_1_v_k_
- Zdenko, H. (2008). Krasové územia a jaskyne Slovenska. Geographia Cassoviensis(2). Dostupné na Internet: https://geografia.science.upjs.sk/images/geographia_cassoviensis/articles/GC-2008-2-2/GC2-2.pdf

PONICKÁ JASKYŇA

Ponickú jaskyňu môžeme lokalizovať juhovýchodne od krajského a okresného mesta Banská Bystrica, neďaleko obce Poniky (48°42'47.6"N 19°15'43.8"E), od ktorej je odvodený aj samotný názov jaskyne. Jaskyňa je súčasťou krasového územia nazývaného Ponický kras (Bobuľská a kol., 2020).

Ponický kras tvorí spolu s Lehotským a Môľčanským krasom Drienockú vrchovinu, ktorá je krasovou krajinou s typickým hydrologickým režimom, charakteristickým infiltráciou zrážkových vôd do podzemia, až po vytváranie podzemných tokov. Z hľadiska rozlohy, počtu typov krasových foriem a ich početnosti či z hľadiska stupňa skrasovatenia je najvýznamnejším krasovým územím Drienockej vrchoviny práve Ponický kras (Michal, 2008).

Na jeho území sa okrem foriem súvisiacich s podzemnými krasovými procesmi, ako sú napríklad jaskyne alebo iné priestory (kaverny, komíny a iné podzemné dutiny), vyskytujú takmer všetky významné formy a javy súvisiace s povrchovým krasovatením a fluviokrasovými procesmi. Medzi tieto formy a javy zaradíme škrapy, krasové jamy, suché doliny, krasové okrajové plošiny, krasové chrbty, ale aj ponory a vyvieracky. V Ponickom krasovom území môžeme nájsť najväčšie sústredenie škrapov v rámci celej Drienockej vrchoviny, pričom ide najmä o všeobecné škrapy rozptýlené do škrapových poľí. Najpočetnejšie zastúpenou krasovou formou sú však krasové jamy. Na tomto území možno podľa genézy vyčleniť dva druhy krasových jám, a to krasové jamy vzniknuté prepadnutím poväčšom podzemných priestorov a jamy vzniknuté rozpúšťacou činnosťou vody. Naopak, podzemné krasové formy sú v rámci Drienockej vrchoviny zdokumentované len v Ponickom krase. Ide o tri jaskyne (Michal, 2008).

PONICKÁ JASKYŇA

Okrem Ponickej jaskyne, ktorá bola zaznamenaná pri speleologickom prieskume, sa tu nachádzajú aj Drienková jaskyňa a jaskyňa Štrbina, ktoré boli objavené pri baníckych a ťažobných prácach (Michal, 2008). Už dávnejšie v minulosti sa predpokladalo, že vo vápencovom masíve Drienok (606 m n. m.) sa nachádzajú jaskynné priestory. Tento predpoklad bol potvrdený v roku 1981, kedy bola Ponická jaskyňa objavená. Má dĺžku 840 m, pričom predstavuje ponorovú fluviokrasovú jaskyňu. Jej dominantnou časťou je vodný tok, ktorého prietoky sú najvýdatnejšie počas jarného topenia snehu alebo po dlhodobých zrážkach. Podzemný tok so svojimi prítokmi supluje povrchovú riečnu sieť, ktorá je najmä vplyvom geologicko-tektonickej stavby územia a prítomnosti viacerých ponorov prenesená do podzemia (Haviarová, Pristaš, 2018). Charakteristickou črtou jaskynných priestorov sú sintrové výplne ako stalaktity, brčka, záclony či náteky. Podľa Haviarovej (2008) sa však táto prírodná pamiatka nachádza v oblasti, ktorá je do značnej miery ovplyvnená činnosťou človeka, čo má vplyv aj na samotnú jaskyňu.

Ponická jaskyňa bola v roku 1994 vyhlásená za prírodnú pamiatku. Jedným z dôvodov veľkého významu tejto jaskyne je archeologický nález zubu mamuta, ktorý bol splavený do podzemných priestorov z povrchu. Nález je uložený v zbierke Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici (Gaál a kol., 2013). Význam jaskyne je



posilnený faunou, presnejšie tým, že predstavuje zimovisko viacerých druhov netopierov, pričom v najväčšom počte tu zimujú jedince podkovára malého (*Rhinolophus hipposideros*) (Bačkor a kol., 2011).

Okrem toho sa na tomto krasovom území nachádza viacero menších jaskýň, ktoré boli objavené náhodne, počas nedávnej banskej činnosti či iných vedeckých výskumov. Dá sa však predpokladať existencia ďalších, doposiaľ neobjavených podzemných priestorov. Za dôkazy, ktoré by potvrdzovali tento predpoklad, môžeme považovať výskyt množstva povrchových krasových foriem ako sú závrty, ponory, škrapy a vyvieracky. Vchod do Ponickej jaskyne bol objavený prekopaním sedimentov

v najväčšom ponore Ponického krasu. Následne bola farbiacou skúškou zistená prepojenosť Ponickej jaskyne s Oraveckou vyvierackou, na ktorej začínal prvotný prieskum zameraný na sledovanie kvality vôd podzemného hydrologického systému (Bobuľská a kol., 2020). Oravecká vyvieracka je vedená v databáze jaskýň ako výverová fluviokrasová jaskyňa s dĺžkou 23 m. Jaskyňa sa proti toku končí prítokovým sífonom, ktorý sa jaskyniarom ani potápačom zatiaľ nepodarilo prekonať. Počas roka dochádza v dôsledku topenia snehu či výdatnejších zrážok k výrazným zmenám, ktoré sa prejavujú

väčšou výdatnosťou toku, ale aj väčším záklom. Vyvieracka je človeku prístupná približne 10 m do horninového masívu, pričom ďalší postup v nej znemožňuje už spomenutá prítomnosť sífónu (Haviarová, Pristaš, 2018).

Nielen kvôli ochrane samotnej jaskyne, ale aj kvôli ťažkej dostupnosti a úzkosti vnútorných priestorov jaskyne, je Ponická jaskyňa v súčasnosti turistom neprístupná.

Bc. Jakub Habiňák, 1. roč. Mrg. štúdium GeSj

Zoznam použitej literatúry

1. BAČKOR, P., SLOVIK, M., HRAŠKO, L., 2011: K zimoviskám netopierov v okolí Ponik (stredné Slovensko). In Vespertilio, Volume 15, pp. 37 – 42.
2. BOBULSKÁ, L., LOŠONCZIOVÁ, V., DEMKOVÁ, L., ÁRVAY, J., HAVIAROVÁ, D., 2020: Monitoring a potenciálne ohrozenie jaskynných ekosystémov rizikovými prvkami v okolí Ponickej jaskyne. In Biodiversity & Environment. Volume 12, Number 2, pp. 35 – 49.
3. GAÁL, L., SABOL, M., VLČEK, L., KOVÁČOVÁ, M., 2013: Fosílie slovenských jaskýň. In Aragonit. Volume 18, Number 1, pp. 3 – 17.
4. HAVIAROVÁ, D., 2008. Monitoring kvality vôd podzemného hydrologického systému Ponickej jaskyne. In Aragonit, Volume 13, Number 1, pp. 20–24.
5. HAVIAROVÁ, D., PRISTAŠ, P., 2018. Stopovacie skúšky v okolí Ponickej jaskyne (Zvolenská pahorkatina, Ponický kras). In Aragonit, Volume 23, Number 1-2, pp. 3 – 8.
6. MICHAL, P., 2008. Ponický a Lehotský kras Drienockej vrchoviny. In Slovenský kras, Volume 46, Number 2, pp. 301 – 313.

BANSKÁ BYSTRICA NA INTERNETOVOM PAMÄŤOVOM PORTÁLI PAMMAP

Od jesene minulého roku je pre všetkých, ktorí sa zaujímajú o minulosť Banskej Bystrice, k dispozícii nový internetový pamäťový portál PAMMAP Banská Bystrica. Ten je zatiaľ len v testovacej podobe, avšak jeho štruktúra a obsah sa neustále vylepšuje a rozširuje.

Ideovým tvorcom portálu je prof. Juraj Šedivý z Filozofickej fakulty Komenského Univerzity v Bratislave, ktorý ho už v roku 2013 vytvoril ako pamäťový portál mesta Bratislava. Už od začiatku bolo jeho zámerom rozširovať portál postupne aj na iné slovenské lokality a vytvoriť tak portál s celoslovenským záberom. V súčasnosti majú na portáli vytvorené samostatné stránky mestá Košice, Banská Bystrica, Turzovka či obec Lozorno. V najbližšej budúcnosti sa bude portál rozširovať aj o ďalšie lokality, napríklad mesto Trnava.

V roku 2020 sa partnerom projektu stala zásluhou Patrika Kuneca a Ota Tomečka aj Katedra histórie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici. Naše pracovisko vytvorilo sesterský portál, ktorého cieľom je sprístupniť dejiny mesta Banská Bystrica a jeho obyvateľov odborníkom aj laikom v modernej elektronickej podobe.

V počiatočnej etape budovania portálu sa zameriavame hlavne na vytvorenie databázy atraktívnych obrazových prameňov (fotografií, pohľadníc, malieb, kresieb a vedút). V súčasnosti na stránke portálu zverejňujeme najmä pohľadnice zo súkromných zbierok a fotografie z Archívu Pamiatkového úradu SR v Bratislave. Veľkú kolekciu pohľadníc s tematikou Banskej Bystrice pre potreby portálu poskytol zaničený zberateľ pán Miroslav Stanek. Už dnes máme dohodnutú spoluprácu so Stredoslovenským múzeom v Banskej Bystrici, ktoré má vo svojom archíve mimoriadne bohatú zbierku fotodokumentácie k mestu a jeho mestským častiam. Do budúcnosti plánujeme k spolupráci na budovaní portálu osloviť tiež ďalšie významné pamäťové inštitúcie v meste, ale aj inde na Slovensku a v zahraničí.

Na webovej stránke portálu chceme okrem obrazových prameňov postupne sprístupňovať tiež digitalizáty hmotných a písomných prameňov, staré aj rekonštruované mapy, ale aj audio a video spomienky pamätníkov na život v našom meste počas nedávnych desaťročí. Víziou projektu je vytvoriť komplexný pamäťový portál, ktorý bude zahŕňať a vzájomne prepájať elektronickú encyklopédiu s odbornou vypracovanými heslami s digitalizátmi prameňov rôzneho druhu a proveniencie.

Už dnes sú pridanou hodnotou nášho portálu v porovnaní s inými podobnými webovými portálmi autorizované metadáta (informácie) vytvorené k jednotlivým digitalizátom. Tieto obsahujú základný formálny aj obsahový opis každej inventárnej (pamäťovej) jednotky, jej presné alebo orientačné časové zaradenie, ako aj odkazy na témy a osobnosti, s ktorými úzko súvisia. V prípade fotografií a pohľadníc je samozrejmosťou zadané definovanie pamiatok, ktoré sú na zábere viditeľné, rovnako určenie ich polohy prostredníctvom ulice resp. námestia, kde sa nachádzajú. Poloha každého obrazového záberu je vyjadrená tiež lokalizáciou na mape. Táto umožňuje následné vyhľadávanie vhodných záberov podľa geografickej polohy. Dôležitým údajom pre prípadné ďalšie využitie dokumentu je údaj o mieste uloženia originálu a jeho presná signatúra.

Budovanie portálu je súčasťou riešenia grantového programu KEGA 009UMB-4/2020 Pamäť mesta v historických obrazových prameňoch, ktorý získali členovia Katedry histórie Filozofickej fakulty UMB. Ten počíta so zapojením študentov katedry histórie do aktívnej práce na vytváraní obsahu portálu. Študenti sa prostredníctvom práce s konkrétnymi historickými prameňmi, ktoré je potrebné analyzovať a vytvoriť k nim metadáta, oboznamujú so základným remeslom historikovej práce. Práve práca s dobovými prameňmi je dôležitou súčasťou a vlastne aj ťažiskom práce historika. Popritom za pomoci archívnych a literárnych zdrojov vytvárajú študenti odborné heslá, ktoré budú základom encyklopédie Pammapu. Takto si študenti precvičujú svoje schopnosti a zručnosti koncipovať zrozumiteľný odborný text. Študenti takýmto spôsobom získavajú praktické skúsenosti s prácou historika, ktoré zaiste využijú vo svojej budúcej praxi na poli výchovy, vzdelávania a vedeckého výskumu.

V prípade, že máte chuť dobrovoľnícky pomôcť a spolupodieľať sa na vytváraní portálu, ozvite sa nám. Môžete pomôcť tým, že pomôžete nahadzovať a popisovať jednotlivé digitalizáty, alebo poskytnete na digitalizáciu Vaše staré dokumenty, fotografie či pohľadnice. Pammap sa tak môže stať akousi „bránou“ medzi zberateľmi, pamäťovými inštitúciami a verejnosťou, teda medzi tými, ktorí vlastnia historické pramene a záujemcami o ne.

S novým pamäťovým portálom sa všetci záujemcovia môžu zoznámiť na webovej adrese: <https://pammap.sk/banskabystrica>

Oto Tomeček

PŮVOD ROBOTNÝCH ZNAKOV Z HRADU V SLOVENSKEJ ĽUPČI

V roku 2005 realizoval na zámku v Slovenskej Ľupči v budove nazývanej Gizelin dom a príľahlej chodbe s názvom Tribelova chodba výskum archeológ Peter Mosný. Pod chodbou a schodiskom objavil objekt štvorcového tvaru, ktorý bol vybudovaný z veľkých balvanov vápenca. Predpokladá sa, že tu bola odvodová šachta, ktorá však neskôr prestala plniť svoju funkciu a bola zasypaná čiernou zeminou a rôznym odpadom. Prekvapením bol nález v hĺbke 190 cm. Pravdepodobne v drevenej škatuľke s kovovým uzáverom sa nachádzalo viac než 100 kusov medených tzv. robotných znakov.

O čo ide? Ide o špeciálny druh „evidenčného prostriedku“, ktorý však mohol mať aj iné funkcie, najčastejšie sa používal ako pomocné platidlo. Robotný znak sa udeľoval zamestnancovi za vykonanú prácu, napríklad za celodennú alebo poldennú šichtu v bani, alebo furmanom za jednu fúru a podobne. V Banskej Bystrici a okolí boli tieto znaky dobre známe predovšetkým z banského prostredia. Razili ich v Starých Horách, Banskej Bystrici, Ľubietovej, Španej Doline a inde. Znaky vzhľadom na to, že sa používali pri banských činnostiach, sa nazývajú banskými a sú charakteristické označením lokality alebo vlastníka a znakom prekrížených kladiviek. Zvyčajne na konci mesiaca boli tieto znaky vymenené za riadne mince, alebo si baníci za ne mohli priamo nakúpiť tovar. Tieto provizórne platidlá však spôsobovali aj problémy, najmä vtedy, keď baníci nedostali sľúbené riadne peniaze, boli pod rôznymi zámienkami nútení kupovať nevýhodný tovar a podobne.

Znaky, ktoré sa našli na Ľupčianskom hrade sa však banským znakom nepodobali. Razené sú iba z jednej strany, hlavným námetom je renesančný štít s rukou držiacou jednoduchý latinský kríž a s písmenami E. G. Znaky podrobil vedeckým analýzám Ján Hunka numizmatik zo SAV Nitra. Zároveň sa pokúsil objasniť aj ich pôvod. Písmená E. G. sa však nezhodujú ani s jedným z majiteľov hradu a ani so správcom hradu. Erb na minci nepatrí ani žiadnej cirkevnej inštitúcii, ale v kostole Najsvätejšej trojice v Slovenskej Ľupči sa nachádza epitaf s podobným erbom z roku 1591. V texte sú uvedení vdova Katarína a dôstojný muž Krištof Guet. Guetovci pracovali dokonca aj v Kremnickej mincovni, ale erb, ako zistil Ján Hunka, im nepatrí. A tak stále nebolo jasné, kto a kedy dal tieto znaky vyraziť, i keď Ján Hunka podľa renesančného štítu zaraďuje ich výrobu do 16. až 17. storočia. Ján Hunka nakoniec zistil, že podobný osobný znak, ako je vyrazený na Ľupčianskych robotných znakoch, používala rodina sikulských Keresztesovcov, ale ich ruka s krížom bola položená na biblii.

Žiaľ, už sa zrejme nedozvieme prečo Ján Hunka tvrdil, že erb s pažou, ktorá nesie latinský kríž Guetovcom nepatrí. Táto cesta totiž bola správna. Guetovcom, alebo Guthovcom tento erb skutočne patril. Vo svojej knihe to uvádza Frederik



Federlmayer. Publikuje tu odtlačok erbovej pečate Erazmusa Gutha. Štít na odtlačku pečate je totožný so štítom na znakoch. Je tam nielen paža držiaca latinský kríž, ale aj zvislý kôl, ktorý rozdeľuje štít na dve časti a na rozdiel od erbu na epitafe je aj zhodne orientovaný. Na štíte, na odtlačku pečate, sa nachádza okrídlená lebka, podobne ako je na epitafe v kostole, na znakoch sa však okrídlená lebka nenachádza, ale zhodne na odtlačku a znakoch sa nachádzajú ešte písmená E. G., ktoré znamenajú

iniciály Erazmusa Gutha. Odtlačok pečate je datovaný dňom 16. marca 1591. Je teda zrejmé, že znaky patrili Erazmusovi Guthovi, ktorý ich najskôr aj dal vyraziť v Kremnici. Ako uvádza Frederik Federlmayer, Guthovci boli príslušníci nobilitovaného meštianskeho rodu zo Zvolenskej stolice, ktorého príslušníci pôsobili v meste Banská Bystrica a ako zemepanskí úradníci na panstve Slovenská Ľupča.

Záhadou ostáva aj to, na čo mali byť znaky použité. Či s ním panstvo evidovalo služby pre hrad, alebo napríklad vo väznici na trhovisku, na platbu mýta, alebo či ich funkcia bola kumulovaná. Je tiež zaujímavé, že sa nenašiel takýto znak nikde inde, čo by mohlo naznačovať ich krátku dobu používania. Potom, čo už neboli potrebné, boli uchované v skrinke a zrejme sa žiadny kus nestratil. Je možné si aj zašpekulovať. Na pečati aj na epitafe je zhodný rok 1591, je pravdepodobné, že Erazmus Gut sa v tomto čase zdržiaval v Slovenskej Ľupči, keďže sem prišiel na pohreb a znaky mohol aj nechtiac stratiť (zahodiť). To by vysvetľovalo aj skutočnosť, že inde takéto znaky nájdené neboli. Je to však len špekulácia.

Na záver ešte malý exkurz do nedávnej minulosti, lebo robotné znaky (pracovné známky) sa v Slovenskej Ľupči, ale aj mnohých iných lokalitách používali ešte nedávno (a možno niekde sa používajú stále). V Biotike Slovenská Ľupča existovali takéto známky, ktoré si zamestnanci kupovali za riadne obeživo a ktoré potom používali ako zálohu na príbor do jedálne, alebo za požičanie náradia, nástrojov alebo prístrojov.

Richard R. Senček

Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica

Zdroj:

FEDERLMAYER, Frederik, Zbierka erbových pečatí. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, 305 s. ISBN 978-80-223-4779-2;

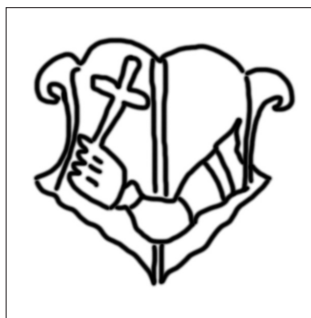
HUNKA, Ján. Nález výnimočných robotných znakov z hradu Slovenská Ľupča. In LABUDA, Jozef. *Argenti fodina MMXIV*. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, 2014, s. 146 – 151. ISBN 978-80-85579-49-9.



Epitaf z kostola Najsvätejšej trojice zo Slovenskej Ľupče



Robotnícky znak zo Slovenskej Ľupče a erb



Erb Erazmusa Gutha zo dňa 16. marca 1591

POZNÁMKY O ROZVOJI HUDOBNEHO ŽIVOTA A ŠKOLSTVA V BANSKEJ BYSTRICI V 20. STOROČÍ

Banská Bystrica, mesto v strede Slovenska, sa vyznačovala aj v minulosti svojimi významnými udalosťami najmä školstvom a hudobnými aktivitami (Ján Egry, Ján Levoslav Bella, rodáci z pred 20. stor.) a dávala významné perspektívy do budúcnosti. Pohľad na vývoj v prvej polovici 20. storočia svojimi udalosťami nás presvedčil o bohatej hudobnej minulosti. Známe je evanjelické gymnázium s odbornými pedagógmi, učiteľmi hudobnej výchovy. Hlavnými činiteľmi boli organisti ako bol Ján Francisci, trubačský majster Július Hiray a neskôr Juraj Slota, ktorý založil aj hudobný spolok. Ďalšími významnými činiteľmi hudobného života boli Karol Štika, Ján Levoslav Bella, Mikuláš Moyzes a Viliam Figuš Bystrý, ktorí sa systematicky venovali výchove mladej generácie, úpravám ľudových piesní a kompozícií a v budúcnosti sa stali oporami vo vývoji slovenskej národnej hudby.

Ján Levoslav Bella bol nadaný hudobník. Po odchode z B. Bystrice do Kremnice sa aktívne venoval orchestrálnej tvorbe aj práci na opere Kováč Wieland, ktorá mala premiéru v SND v Bratislave 28. apríla 1926.

Viliam Figuš Bystrý bol vzácny človek, učiteľ a umelec milujúci prírodu, nadchnutý hudbou a svoj zápal vedel preniesť na svojich žiakov. Aj Viliam Figuš Bystrý uvažoval nad dávny veľkým snom komponovať operu na predlohu Sládkovičovho Detvana. Od úvah prešiel k činom. Pôvodnú Sládkovičovú predlohu si pre scenár upravil sám a libreto mu spracoval Emil Boleslav Lukáč. Prvé predstavenie opery bolo 1. 4. 1928 v Bratislave. Viliam Figuš Bystrý sa v opere opieral o slovenskú ľudovú pieseň. Dokonca odmietol všetko cudzie, len aby nemusel porušiť ľudový svojráz. O svojej opere V. F. Bystrý napísal: „Ja svojho Detvana, svojich valachov a detvianske devy z ľudovosti vyzliecť nechcem ani nemôžem. Predstavil som si, aká to bude kultúrna udalosť a aká rozkoš pre slovenskú dušu, keď po prvý raz zaznejú v opernom vystúpení zvuky našej piesne, zvuky našej ľudovej hudby, keď prídu tie bystré detvianske devy, aby sa zaihrali, si zaspievali, keď sa ukáže náš salaš, naši valasi, bača, keď zamumle melancholický hlas fujary a zabručia gajdy.“

Žiaľ, opera vyvolala pomerne malý ohlas, to priviedlo V. F. Bystrého k tomu, že sa nepodujal na napísanie ďalšej opery. Po Detvanovi sa venoval úpravám ľudových piesní a piesňovej tvorbe, toto bolo aj ťažiskom jeho práce. Zomrel ako profesor Učiteľského ústavu v Banskej Bystrici 11. mája 1937.

V roku 1923 vzniklo v Banskej Bystrici Spevacké združenie, ktoré premenovali na Spevokol Smetana v r. 1924.¹ Spevokol mal mimoriadnu zásluhu na rozvoji hudobného života mesta.

Vzhľadom na to, že sme v druhej polovici 20. storočia aktívne prežili hudobné udalosti, môžeme sa so záujemcami podeliť o vývoji hudobnej kultúry. Vznik prvej slovenskej opery Detvan Viliama Figuša Bystrého a rozvoj hudobného života mesta dali podnet na založenie 1. apríla 1959 stálej profesionálnej Spevohry Jozefa Gregora Tajovského v Banskej Bystrici, nielen pre Bystričanov ale aj pre milovníkov opernej hudby v Stredoslovenskom kraji. Prvou inscenáciou sa stala opera Eva Josefa Bohuslava Foerster. Spevohra bola v roku 1972 premenovaná na Operu Divadla Jozefa Gregora Tajovského.²

Po úspešnej premiére veľkej klasickej opery J. Strausa Netopier, v hudobnom naštudovaní Jána Kendeho a v réžii K. Hájka, sa pripravovala komická opera Gaetana Donizettiho Nápoj lásky (2. 6. 1962), v naštudovaní J. Staněka, v réžii Miloslava Nekvasila, v hlavných úlohách: Dagmar Rohová, Ladislav Klimeš, Ondrej Bystran, Štefan Babjak a Terézia

Babjaková. Dramaturgia pripravovala ďalšie opery ako Carmen³, Eugen Onegin, Predaná nevesta, Rigoletto a iné.

Tu sa hodí predčasne uviesť Ex Musicis Banská Bystrica, obraz Stanislava Troppa, ktorý sa ukázal svojimi obrazmi ako milovník oper a hudobného života mesta Banská Bystrica.

Okrem svetových autorov, pri výbere repertoáru dramaturgia divadla nezabudla ani na slovenských hudobných skladateľov. Medzi nich v prvom rade patrí Eugen Suchoň so svojou národnou operou Krútnava. E. Suchoň svojou melodikou a typickou harmóniou vedel zapôsobiť na

slovenského diváka svadobnou scénou, kde každý pocítil známe melódie ako napr. „Páslo dievča pávy, v tom zelenom háji, prišli k nemu dva mládenci, pod, ty dievča s nami.“ Alebo mimoriadne citový prístup matky k svojmu dieťaťu spevom „Hajaj, búvaj, moje dieťa, dám ti jabká ako kvieťa, jedno bude červené a to druhé zelené. Hajaj, búvaj, búvaj, spi, môj synček, spi!“ Opernú tvorbu Eugena Suchoňa vysoko hodnotí aj hudobný kritik Igor Vajda.

„Zakladateľský význam tvorby Eugena Suchoňa (1908) v modernej slovenskej opernej tvorbe je nesporný. Jeho Krútnava (1941-1949) je fundamentálnym kameňom

súčasnej slovenskej opery a zároveň doteraz neprekonaným vrcholom. Hudobný sloh Krútnavy je syntézou predchádzajúceho európskeho hudobného vývoja všeobecne a ponímania opery zvlášť. E. Suchoň vytvára jedinečnú syntézu romantickej inšpiratívnosti s klasickou stavebnosťou, zahŕňajúc do nej prúdy barokové i poromantické (impresionizmus a expresionizmus), aby ich s prvkami modálnej organizácie starších slovenských ľudových piesní pretavil na originálnu hudobnú reč. Krútnava sa vyznačuje obdivuhodnou rovnováhou drámy a hudby.“⁴

V závere opery použil pôvodnú ľudovú pieseň (tak plánoval ľudové piesne použiť aj Viliam Figuš Bystrý vo svojej opere Detvan). „Ej, pred hostincom hudci hrajú, ej, pred hostincom tancujú, ej, čieže je to švárne dievča, ej, do tanca ho neberú!“ S radosťou môžeme konštatovať, že Krútnava bola v Banskej Bystrici interpretovaná už trikrát.

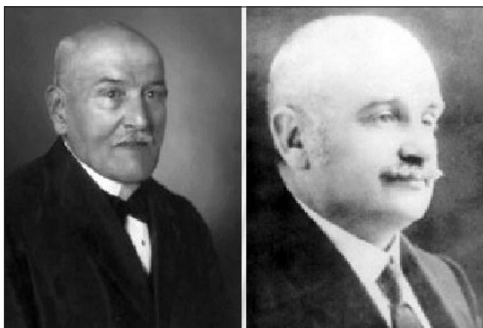
Eugen Suchoň medzi iným konštatoval: „Slovenská zem aj v dobách neúrodných vydala svoje plody. Ak je dnes naša hudba na vrchole rozkvetu, ak má zo svojich hĺbok čo povedať svetu, ktorý sme si navykli nazývať moderným, vďačíme za to tejto zemi, piesni

tejto zeme. Chráňme si ju, veď očarila naše stáročné dejiny a dala nám lásku k životu. Chcel by som sa pokloniť všetkým, bez ktorých by moja cesta nebola tou, ktorou som prešiel. Verte bola to krásna cesta.“⁵

Alexander Melicher

Poznámky a literatúra:

1. Bárdiová, Marianna: Spevokol Smetana v Banskej Bystrici (1924-1938) Hudobný archív č. 10, Matica slovenská s. 53 1987.
2. Vajda, Igor: Opereta v Banskej Bystrici Slovenská hudba č.6, Ročník VII. s. 185).
3. Melicher, Alexander: Carmen v banskobystrickej Spevohre, Smer č. 89, Roč. XII 1962).
4. Suchoň, Eugen v priateľskom rozhovore o Krútnave s Vojtechom Wickom a vedením opery Divadla JGT.
5. Suchoň, Eugen: obecenstvu, Krútnava – k premiére, Bulletin opery DJGT v Banskej Bystrici 18. 11. 1988.
6. Vajda, Igor: Humanistická a mierová tematika v opernej tvorbe Eugena Suchoňa, Hudobný archív č. 11 Matica slovenská 1990, s. 98



Ján Levoslav Bella a Viliam Figuš Bystrý



Eugen Suchoň v priateľskom rozhovore o Krútnave s Vojtechom Wickom a vedením opery DJGT.⁴

OTÁZNIK NAD PIATIMI POVSTALECKÝMI ZNÁMKAMI

V Bystrickom Permone č. 3 z roku 2020 sme publikovali článok Pät povstaleckých známok z Banskej Bystrice s nevyriešenou záhadou. V ňom sme sa venovali pokusu povstaleckej vlády v Banskej Bystrici o vydanie prvých známok na slobodnom území. Tento pokus sa však zrealizovať nepodarilo. Rýchly postup nemeckých vojsk porazil povstalecké vojská, ktoré museli utiecť do hôr. S nimi utekal aj Štefan Milovan Kraker s manželkou, ktorý mal pri sebe originálne návrhy známok. Keďže ich pravdepodobne v okolí Starých Hôr zadržali Nemci, museli známky zničiť. Po vojne však známky v upravenej podobe predsa len vyšli, lenže jeden z výtvarníkov Štefan Bednár obvinil Štefana Milovana Krakera z lúpeže autorských práv. Približne takto sa príbeh končil a bol by uzavretý asi navždy, keby jedného dňa nezazvonil u autora telefón a v ňom sa ozval p. Kraker...

Nebol to grafik Štefan Milovan, ale jeho syn Branimír. Ozval sa s tým, že čítal článok a rád by dal niektoré veci na pravú mieru a svoje tvrdenia vie podložiť vierohodnými dokladmi. Stretnutie sa uskutočnilo v lete 2021 v Martine. Pán Branimír začal rozprávať príbeh svojho otca tak, ako mu ho porozprávala jeho mama Luciána a tiež dopovedal zvyšok príbehu, ktorý ostal zamlčaný. Príbeh, ktorý odhalil nešťastný a krutý osud jedného človeka a jeho rodiny. Vráťme sa však k povstaleckým známkam, kde náš príbeh v minulom článku začal.

Príbeh, ktorý Branimír Kraker vyrozprával, mu odovzdala jeho mama Luciána, ktorá bola jeho priamou účastníčkou: *My, keď sme sa o tom s mamou rozprávali, ona mi to povedala v chorvátčine U Starú Šumu, my sme išli [] Mne Stará Šuma evokovala Staré Hory, ak to je inak, ja sa ospravedlňujem... [] ...takže, otec pracoval na známkach, [] tie známky pozostávajú z toho [] vonkajšieho, z toho rámika [] akéhosi a pozostávajú zo samého toho motívu []. Podľa toho čo mi mama vravela, keď mal spracované známky, čo sa týka týchto rámov a čo sa týka textov a takýchto vecí, ale nemal spracované práve tie motívy. Tie známky otec zbalil, boli to hlavne pauzárky a boli to tie originály, otec to zbalil a dal mame do cestovnej tašky. [Branimír Kraker opisuje tašku] Ja si myslím stále, že to bolo na tých Starých Horách, tam bola nejaká chata, kde mal na týchto veciach robiť. [] Cestou hore ich zastavila nemecká hliadka, zobrali ich do horárne na vypočúvanie, no a otec hovoril plynule nemecky, že, čiže ten dohovor akýsi tak toto dorozumenie tam bolo, ale Nemci začali byť takí dosť agresívni. Vtedy si mama uvedomila, čo má v taške a že, ak teda budú robiť nejakú prehliadku, tak to zle skončí, tak sa vypýtala na WC. [] Nemecký vojak ju došikoval vonku k latrine, išiel poďalej a mama všetky tie veci, ktoré tam otec mal, hodila do tej latríny. Čiže nie, nespálil to. [] Takto sa ich zbavili. Keď sa vrátila naspäť do miestnosti, už to bolo miernejšie, aj tak urobili, predstavte si, urobili prehliadku tej tašky. Vravela, že to bolo obrovské šťastie, inak by ju boli zabili.*

Po vojne Štefan Milovan Kraker však známky navrhol a boli vydané. Autorstvo ideových návrhov bolo uvedené s menami pôvodných autorov a tak je to uvádzané vo filatelistickej literatúre dodnes. Štefan Milovan Kraker pracoval v Neografii, venoval sa užitej grafike, maľoval obrazy a navrhoval ďalšie známky. Po nástupe komunistického režimu začal mať omnoho vážnejšie problémy. Ako juhoslovanský občan bol po roztržke Tita so Stalinom obžalovaný zo špionáže a odsúdený na 20 rokov väzenia. Vo väzení zažil kruté mučenie. Spolu s ostatnými väzňami boli aj po odsúdení pravidelne bití a týraní. Vyhnúť sa tomu dalo pobytom v nemocnici, kde boli podmienky predsa len trochu miernejšie. Aby sa Štefan Milovan Kraker dostal do väzenskej nemocnice, prehltoť rozlomenú zubnú kefu, lenže mal smolu. Dozorcovia ho za to opäť zbili a dali ho do kobky. Jeho spoluväzeň, ktorý uďalosť nahlásil bol v kobke tiež. Krakerovcom neskôr povedal, že ich otec a manžel asi 5 dní kričali od bolesti, potom krik ustal a on vedel, že je už zle. Dozorcov to nezaujímalo, nechali ho tam ešte asi dva dni. Keď k nemu prišli, bol už mŕtvy. Pitevný záznam, ktorý syn Branimír stále uschováva, túto verziu potvrdzuje. Neskôr boli všetci juhoslovanskí väzni prepustení a okamžite vysťahovaní do Juho-slovávie, len Krakerovci nie. Aj napriek skutočnosti, že o to manželka Luciána niekoľkokrát žiadala, nebolo jej to umožnené. Dôvodom bola

s najväčšou pravdepodobnosťou skutočnosť, že jej manžel kruté týranie vo väzení neprežil. Rodine skonfiškovali skoro celý majetok a aj napriek skutočnosti, že bol v roku 1964 plne rehabilitovaný, im štát nevrátil nič a ani ich dodnes nijako neodškodnil.

Práve v roku, keď bol Štefan Milovan Kraker rehabilitovaný, vydal Štefan Bednár knihu *Dvojník Šimon ide do povstania*, v ktorej opisuje vlastný príbeh a svoje angažovanie sa v povstaní najmä vzhľadom na vtedajšiu politickú situáciu. V jednej pasáži obvinil Štefana Milovana Krakera z autorskej krádeže námetov prvých povstaleckých známok. Obvinenie veľmi ranilo celú Krakerovú rodinu aj preto, že v tomto čase sa už Štefan Milovan nemohol brániť. Jeho pomyselnú úlohu zobral na svoje plecia syn Branimír. V prvom rade predložil list Štefana Milovana Krakera datovaný dňom 7. augusta 1945 adresovaný Povereníctvu pre pošty v Bratislave, z ktorého vyplýva, že známky, ako aj pamätný hárček si u neho objednálo samotné povereníctvo. V liste Štefan Milovan Kraker uvádza svoje nároky za dielo, ktoré vytvoril. Zároveň uvádza, že nie je jediným autorom daných známok:

Som autorom pamätného hárčka a povstaleckých známok – čo sa týka technického /grafického/, ako aj čiastočne ideového prevedenia. Štefan Milovan Kraker sa hlásil najmä ku grafickému autorstvu a tiež priznáva, že čiastočne do tvorby známok zasiahol, čo je pri realizácii poštových známok opodstatnená záležitosť. K výtvarnému autorstvu známok sa nehlási. Zaujímavá je aj skutočnosť, že okrem

Štefana Bednára ostatní autori nemali k vydaniu námiety, respektíve sa žiadne takéto informácie nezachovali.

Uvedené fakty poukazujú na skutočnosť, že Štefan Bednár si tieto argumenty vymyslel a vôbec sa skutočnosti ani nepokúsil overiť, hoci informácie, ktoré uviedol, mohol vedieť len z oficiálnych materiálov, kde bola aj ostatná korešpondencia Štefana Milovana Krakera. Syn Branimír Kraker si myslí, že tak konal vedome s tým, že si myslel, že Krakerovci boli tiež vysťahovaní do Juho-slovávie, a tak mu na jeho klamstvo nik nepríde. Lenže po vydaní knihy *Dvojník Šimon ide do povstania* sa text s jeho obvinením dostal aj k manželke Luciáne Krakerovej. Rodina sa rozhodla konať. Spomína Branimír Kraker: *Rozhodli sme sa vtedy, že sa nejakým spôsobom skontaktujeme s Bednárom a tie veci si vysvetlíme. Ja som sa pýtal môjho veľmi dobrého priateľa v Neografii, to už bol pán v rokoch, opísal som mu celú situáciu a on mi vysvetlil, že [] ak pôjdeme a skontaktujeme sa s ním, v každom prípade treba trvať na tom, aby dal okamžite písomné vyjadrenie s ospravedlnením. No, ja som bol nachystaný, že pôjdem s mojou mamou, ale mama videla, že som dosť rozrušený z toho, tak išla so sestrou mojou, najstaršou dcérou, no a Bednár ich prijal veľmi rezervovane a keď mu to všetko povedali, ako to bolo a boli na to nejaké svedectvá, tak uznal, že... no tak urobil som chybu. Žiadne písomné ospravedlnenie nie je, to neprichádzalo vôbec do úvahy, operoval len s tým, že v tlačiarňi je už druhé vydanie, ktoré čaká na tlač a v tom druhom vydaní to uvidiem na správnu mieru. [] Lenže: žiadne druhé vydanie sa ani nepripravovalo, ani nebolo v tlačiarňi – to už vôbec, lebo [] s tlačiarňou – ja som mal*

tam svojich spolužiakov a styky, takže ja som vedel čo tam je a čo nie. Tak to bolo druhé vedomé klamstvo, vedomé klamstvo Štefana Bednára!

Zničenie takéhoto materiálu v situácii, ktorá nastala po potlačení povstania, bolo pochopiteľné a správne. S najväčšou pravdepodobnosťou Krakerovci svojím počínaním zachránili životy viacerým umelcom a ich rodinám. To, že Štefan Miloslav Kraker vedel po vojne zrekonstruovať pôvodné návrhy, je tiež pochopiteľné, pretože na nich pred tým usilovne pracoval. Je teda otázne, ako sa presne veci odohrali. V každom prípade aj Štefan Bednár s veľkou pravdepodobnosťou vďačil za svoj život Štefanovi Milovanovi Krakerovi.

Richard R. Senček, Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica

Zdroje:

BEDNÁR, Štefan. *Dvojník Šimon ide do povstania* : Spomienková reportáž na odoj a Slovenské národné povstanie. Osveta : Bratislava, 1964, 240 s., číslo povolenia 2058/I-1963 K 02*41049.; KRAKER, Branimír. Štefan Milovan Kraker : 1913 Spomienky na otca 1952. 2017, 38 s.; Osobný rozhovor s Branimírom Krakerom (2021).

BANSKÝ PREKOP PIESKY-ŠPANIA DOLINA

Keď sa v roku 1949 po vyhlásení embarga USA na vývoz medi do ČSR, začalo uvažovať o možnosti vydolovať, čo sa ešte dá zo španiodolinských, piesockých a ľubietovských hál, naplánovala sa výstavba úpravne rúd v Španej Doline spolu s výstavbou baníckeho dopravného prekopu, vedúceho z baníckej osady Piesky do baníckej osady Špania Dolina. Obe osady mali byť takto spojené za účelom prevozu odvalov z hál do Piesokoch priamo k úpravni rúd. Prekop sa staval v rokoch 1956 – 1961.

V obidvoch osadách boli haldy baníckych odvalov, ktoré stále obsahovali rudy, aj keď s nízkym obsahom medi, no nevyužívané. Obsiahnutá med' ostávala v horninách kvôli nemožnosti úplného spracovania dobovými úpravnickými metódami. V španiodolinskej úpravni bolo možné tieto zvyšky medi odlúčiť novými modernými spôsobmi. Objekt úpravne rúd pozostával zo štyroch budov postavených kaskádovo v svahe a spájaných mostami. Najideálnejšou sa v prípade španiodolinských a piesockých odvalov, ukázala flotačná metóda odlučovania medi (flotácia = spôsob získavania alebo úpravy rúd vyplavovaním, vymývaním). K najvyššie položené budove ústila koľajová dráha vedúca priamo zo spojovacieho dopravného prekopu. Ruda, obsahujúca chalkopyrit, azurit a malachit sa dopravovala v baníckych vozíkoch - huntíkoch. Pred budovu drviarne bola rotačným nákloníkom vysypávaná z huntíkov do 130 tonového zásobníka. Ten vystačil objemovo na dve pracovné smeny. Zo zásobníka padala na podávač, odkiaľ smerovala do čelustového drviča. Potom nasledovala flotácia vo flotačnej hale a filtrovanie. Takto sa flotačne upravovala ruda z Piesok od roku 1964 až do vyťaženia hál v roku 1976. Okrem piesockých odvalov sa v nej spracúvali aj odvaly zo španiodolinskej haldy Maximilián. Potom ešte úpravňa fungovala do roku 1990, avšak flotačne spracúvala hutnícke trosky z Banskej Štiavnice, antimónovú rudu z Liptovskej Dubravy a ortuťové rudy z Malachova.

Pôvodne sa počítalo s nákladmi na vybudovanie spojovacieho prekopu vo výške 3 886 283,- Kčs (Korún československých), avšak problémy pri jeho razení investície navýšili až na 6 195 681,- Kčs. Cieľové náklady boli aj tak ešte vyššie, dosiahli sumu 7 692 735 Kčs. Stavbu dodávateľsky realizovali Pozemné stavby Banská Bystrica. Razenie prekopu bolo skomplikované výronom vody z prameňa, ktorý bol následne vodený do

rúr a vyvedený do zásobárne umiestnenej pri ústí prekopového tunela. Dnes zásobuje vodou bytovky na Krásnej Hore (časť Španej Doliny) a zbytková voda z neho voľne vyteká do prírody. V 90. rokoch 20. storočia, keď bola prevádzka v úpravni rúd definitívne ukončená, ostal prekop využívaný už len miestnymi obyvateľmi na skrátenie cesty medzi osadou Piesky a Špaňou Dolinou. Po krátkej dobe bol ale uzavretý, no nezasypaný. V takejto podobe ostal do roku 2021.

Dva roky predtým, obec Špania Dolina, ako majiteľ prekopu, získala alokáciou finančných prostriedkov z BBSK možnosť prekop sprístupniť laickej verejnosti ako turistickú atrakciu. Myšlienka na záchranu a sprístupnenie prekopu sa ale zrodila dávno predtým, keď na objednávku Geomontánneho parku bola arch. Michalom Kassom spracovaná štúdia Banského skanzenu. Prekop mal byť spolu s inými projektami jeho súčasťou. Podľa plánu mal v ňom turistov prepravovať vláčik. Architektonické štúdie projektov vyhotovili študenti doc. Ing. Evy Kráľovej, CSc. v školskom roku 2010 - 2011. Za desať rokov sa však nenašiel investor, až kým projekt nepodporil cez členský príspevok Rozvojovej agentúry BBSK (30 000 eur) a OOCR Stredné Slovensko (5 000 eur).

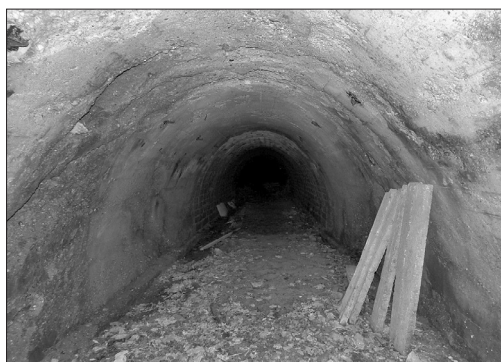
V novembri roku 2021 bol prekop konečne slávnostne otvorený. Sprístupňovacie práce započali v roku 2019 opravou poškodených miest, vyvezením napadaného materiálu, výmenou stropných paží, doplnením chýbajúcich koľají v dĺžke asi 200 metrov a vonkajšími úpravami pri oboch vstupných portáloch. Projekt realizoval riaditeľ Banského múzea Kremnica a predseda Kremnického baníckeho spolku, Dušan Roob. Práce v prekope vykonávali kremnickí baníci.

V blízkej budúcnosti sa ráta aj so zavedením spomínaného vláčika a inštaláciou veľkoplošných obrazoviek na stenách tunela pozdĺž jeho trasy, na ktorých budú premietané, zo začiatku statické, neskôr aj pohyblivé informácie o dejinách ťažby. Vybudujú sa miesta na zakúpenie vstupeniek, kde turista zároveň vyfasuje ochranný plášť, prilbu a svetlo. Tiež je v pláne vybudovanie parkoviska pre autá návštevníkov a podpora miestnych tradičných remesiel. Nápadov na spustenie projektu je viac, všetko závisí od ďalších možných investičných prostriedkov. Projekt má nadväzovať na Európsku fúggerovskú cestu a Barborskú cestu. Naďalej sa ráta so spoluprácou Múzea medzi baníckeho bratstva Herregrund a Historické školy profesora Mistríka. Prekop je dlhý 1,6 km a mal by byť verejnosti sprístupnený od začiatku turistickej sezóny 2022.

Havlíčková Anna

Zdroje:

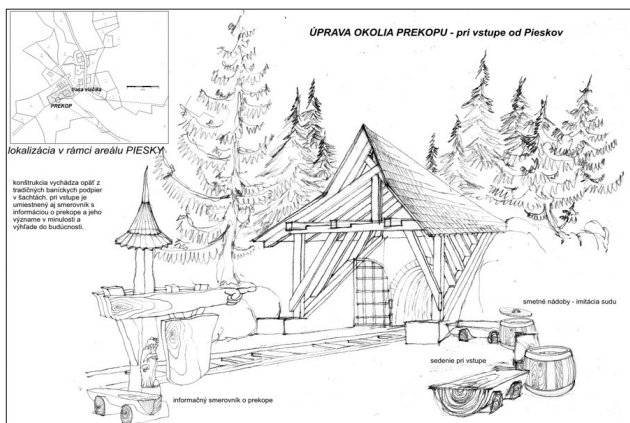
- M. Sombathyová: Flotačné spracovanie španiodolinských medených rúd v druhej polovici 20. storočia (in: Zborník prednášok zo seminára Z histórie medeného baníctva v banskobystrickom regióne 23. – 24. júna 2005 Špania Dolina
www.rtvsk.sk/2021/11/v-spanej-doline-otvorili-unikatny-tunel/
www.bbonline.sk/unikatna-novinka-v-spanej-doline-sprístupnili-bansky-prekop-pre-pesich-turistov/



Interiér prekopového tunala pred sprístupnením



Ústie prekopového tunala zo strany Španej Doliny



Jeden z pôvodných návrhov úpravy ústia tunela zo strany osady Piesky



MESTO BANSKÁ BYSTRICA
REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU



S FINANČNOU PODPOROU
BANSKOBYSTRICKÉHO
SAMOSPRAVNÉHO KRAJA

BYSTRICKÝ PERMON
Banskobystrická revue pre popularizáciu vedy, umenia a cestovného ruchu

Vydavateľ a adresa redakcie: OZ Diversitas Culturae; Tr. SNP7/1777; 97401 Banská Bystrica; IČO 51044536, Vychádza štvrťročne; Šéfredaktor: PhDr. RNDr. Richard R. Senček, PhD.; Zástupca šéfredaktora: PaedDr. Dušan Jarina; Výkonná redaktorka: Anna Havlíčková; Čestný šéfredaktor: Ing. Pavel Gender; Redakčná rada: Ján Baláž; Mgr. Jozef Ďuriančík; Ing. Július Burkovský; Mgr. Eva Furdíková; PhDr. Filip Glocko; PaedDr. Bohuslava Gregorová, PhD.; doc. PaedDr. Pavel Hronček, PhD.; Jazykový korektor: Helena Hámorská;

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonrevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonrevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Statut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačennú verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická podoba a archív čísel je dostupný na internete: <https://www.permonrevue.sk/archiv-cisel/>; Facebook: <https://www.facebook.com/BystrickyC3%BD-Permon-209485485741711> Creative Commons: